

Rapport
om
sociale klausuler om uddannelses-
og praktikaftaler i forbindelse med
udbud

December 2012

Indhold

Kapitel 1

Indledende afsnit	3
1.1 Indledning	3
1.2 Afgrænsning og opbygning	4
1.3 Resumé	4
1.4 Sammenfatning	7

Kapitel 2

Retlige rammer for sociale klausuler i udbud	8
2.1 Sociale klausuler om en kontrakts udførelse	8
2.2 Retsgrundlaget	8
2.3 Hovedbetingelse 1	11
2.4 Hovedbetingelse 2	13
2.5 Hovedbetingelse 3	13
2.6 Hovedbetingelse 4	14
2.7 Overførsel af elever eller krav om nyansættelse	20
2.8 Kontrol og misligholdelse	22

Kapitel 3

Uddannelsesområder hvor sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler kan anvendes	24
3.1 Uddannelser med lovreguleret praktikuddannelse	24
3.2 Krav til praktikvirksomhederne	27
3.3 Sammenfatning	28

Kapitel 4

Erfaringer fra ind- og udland	29
4.1 Indledning	29
4.2 Udenlandske erfaringer	30
4.3 Danske eksempler på sociale klausuler om praktikpladser	32
4.4 Opfordring til elevbeskæftigelse og frivillige partnerskaber	34
4.5 Opsamling vedr. Erfaringer med sociale klausuler og frivillige ordninger	37

Kapitel 5

Forslag til konkrete kontraktvilkår	39
5.1 Afgrænsning af målgruppen og tilknytning til kontraktens genstand	39
5.2 Anvisning af elever	40
5.3 Kontrol	40
5.4 Misligholdelse og bod	41

Bilag 1	42
Bilag 2	43
Bilag 3	45

Kapitel 1

Indledende afsnit

1.1 INDLEDNING

Det fremgår af regeringsgrundlaget ”Et Danmark, der står sammen”, at: ”Alt for mange unge gennemfører ikke deres uddannelse, fordi de ikke kan finde en praktikplads. Regeringen vil skærpe uddannelsesgarantien og sikre praktikpladser, så alle kan afslutte deres erhvervsuddannelse. Det skal bl.a. ske ved indførelse af sociale klausuler, hvor der ved offentlige udbud laves aftaler om, at leverandøren opretter eller har oprettet et bestemt antal praktikpladser dog ikke nødvendigvis til den konkrete opgave. Sociale klausuler skal udformes på en sådan måde, så det ikke udelukker virksomheder, hvor det ikke er relevant at have lærlinge, fra at byde på en opgave af den grund.”

På den baggrund og med henblik på at afdække rammerne for brug af sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler i forbindelse med udbud har regeringen nedsat en tværministeriel arbejdsgruppe med repræsentanter fra Erhvervs- og Vækstministeriet (formand), Finansministeriet, Økonomi- og Indenrigsministeriet, Ministeriet for Børn og Undervisning, Klima-, Energi- og Bygningsministeriet samt Transportministeriet (i det følgende benævnt ”arbejdsgruppen”). Arbejdsgruppens nærmere sammensætning og arbejdsbidrag fremgår af [bilag 1](#).

Arbejdsgruppens afrapportering har til formål at skitsere de retlige rammer for offentlige myndigheders anvendelse af sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler i forbindelse med udbud, at udpege relevante uddannelsesområder, at identificere danske og internationale eksempler på brug af sociale klausuler om praktikpladser og lign. samt at give konkrete forslag til udformningen af sociale klausuler om leverandørens indgåelse af uddannelsesaftaler. Det skal ske under hensyntagen til, at det ikke skal være uforholdsmæssigt byrdefuldt for virksomheder at byde på offentlige udbud, unødigt fordyrende for offentlige ordregivere, eller i øvrigt begrænse konkurrencen om offentlige kontrakter.

Arbejdsgruppens kommissorium af 20. oktober 2011 er vedlagt som [bilag 2](#).

Arbejdsgruppen har afholdt fire møder.

Datamaterialet som ligger til grund for rapporten er indsamlet før april 2012. Rapporten tager derfor ikke højde for praksis, som ligger efter dette tidspunkt.

Brugen af sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler i offentlige udbud indgik i forhandlingerne om finansloven 2013. Forhandlingerne mundede ud i en aftale (11. november 2012) mellem regeringen og Enhedslisten om følgende:

- ”Statslige ordregivere (herunder selskaber, som fuldt ud er ejet af offentlige myndigheder og ikke er i konkurrence) forpligtes til fremover i relevante udbud efter ”følg- eller forklarprincippet” at overveje brugen af sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler.
- Ved relevante udbud er der fx tale om bygge- og anlægsprojekter såsom hospitalsbyggeri, infrastrukturprojekter mv.
- Ved forhandlingerne om kommunernes og regionernes økonomi for 2014 vil regeringen lægge op til en aftale om, at kommuner og regioner på samme måde som statslige ordregivere fremover i relevante udbud efter ”følg- eller forklarprincippet” skal overveje brugen af sociale klausuler om uddannelses- og praktikpladser. Regeringen vil i givet fald vejlede om, hvordan man som offentlig myndighed gør dette som en integreret del af ens udbudsovervejelser, men myndighederne forpligtes ikke. Det er en forudsætning for, at der indgås en aftale med kommuner og regioner, at der ikke bliver tale om DUT-regulering.

- *Regeringen vil samtidig iværksætte en øget vejledningsindsats for at tilvejebringe større videngrundlag for ordregivere og bidrage til øget anvendelse af sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler i relevante udbud. Vejledningsindsatsen vil hjælpe ordregivere med at vurdere, hvor klausulerne mest hensigtsmæssigt kan anvendes, og vil bl.a. bestå i offentliggørelse af en vejledning og gratis gå-hjem-møder, fx i regi af Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen.”*

Den omtalte vejledningsindsats vil tage højde for eventuel relevant praksis, der ligger efter april måned 2012.

1.2 AFGRÆNSNING OG OPBYGNING

Arbejdsgruppens afrapportering afgrænses således:

- Beskrivelsen af de retlige rammer for anvendelse af sociale klausuler i udbud tager udgangspunkt i offentlige kontrakter, der er omfattet af reglerne og principperne i traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde (TEUF) samt EU's udbudsdirektiver, dvs. kontrakter der overstiger de til enhver tid gældende EU-tærskelværdier for indkøb. Ordregivers adgang til at fastsætte sociale klausuler i udbud efter tilbudsloven er derfor ikke behandlet i rapporten.
- Sociale klausuler om ansættelse af elever skal være afledt af uddannelsesordninger reguleret i lov eller anden relevant retskilde. Muligheden for at anvende sociale klausuler om ansættelse af elever er derfor baseret på uddannelsesaftaler i henhold til *lov om erhvervsuddannelser* og praktikaftaler i henhold til *lov om erhvervsgrunduddannelse m.v.* Det skyldes, at disse uddannelsessystemer er de eneste lovregulerede ungdomsuddannelser, der indeholder praktik. Afgrænsningen skal endvidere ses i lyset af den politiske målsætning om, at 95 procent af en ungdomsårgang mindst skal gennemføre en ungdomsuddannelse.
- Rapporten omfatter alene anvendelsen af sociale klausuler i form af kontraktvilkår – dvs. klausuler, der skal opfyldes af den leverandør, der vinder udbuddet. Dette skyldes, at kontraktvilkår – når der ses på mulighederne for at varetage sociale hensyn i en EU-udbudsretlig kontekst - vurderes at være bedst egnede til at fremme indgåelse af uddannelses- og praktikaftaler mellem elever og private virksomheder.

Rapporten behandler som udgangspunkt ikke de ordninger, hvor der på *frivillig* basis søges oprettet praktikpladser. Det skal dog understreges, at der ikke er noget til hinder for at iværksætte sådanne frivillige ordninger. Frivillige ordninger er allerede etableret i en række tilfælde - fx i form af partnerskabsaftaler mellem kommuner, regioner, uddannelsesinstitutioner, større bygherrer og relevante interesseorganisationer. Disse ordninger er typisk kendetegnet ved, at man gennem dialog, oplysningskampagner og tættere samarbejde mellem kommuner, skoler og virksomheder søger at etablere praktikpladser i relevante virksomheder. En frivillig ordning kan gennemføres i kombination med etableringen af et understøttende organ, der kan formidle de nødvendige oplysninger og den nødvendige kontakt. Sådanne frivillige partnerskaber er ikke underlagt samme juridiske rammer som bindende sociale klausuler i udbud, og kan således være velegnede alternativer til forpligtende sociale klausuler. Frivillige partnerskaber er omtalt i rapportens kapitel 4.

Rapporten er opdelt i 5 kapitler. Rapportens kapitel 2 indeholder en beskrivelse af de retlige rammer for anvendelse af sociale klausuler i udbud. Kapitel 3 indeholder en generel redegørelse for uddannelser i Danmark med lovreguleret praktikuddannelse. Kapitel 4 indeholder en beskrivelse af erfaringer fra ind- og udland, og i kapitel 5 er der angivet konkrete eksempler på sociale klausuler om praktikpladser.

1.3 RESUMÉ

Regeringen har nedsat en tværministeriel arbejdsgruppe, der skal afdække offentlige myndigheders muligheder for at anvende såkaldte sociale klausuler om oprettelse af praktikpladser i forbindelse med offentlige udbud; dvs. klausuler, der forpligter private virksomheder til at oprette praktikpladser, hvis virksomheden vinder et offentligt udbud. Målet er at øge antallet af praktikpladser, så flere elever får mulighed for at færdiggøre deres erhvervsrettede ungdomsuddannelse.

Arbejdsgruppens opgave har været *at* beskrive de retlige rammer for offentlige myndigheders brug af sociale klausuler i udbud, *at* udpege relevante uddannelsesmuligheder på overordnet plan, *at* identificere danske og

internationale eksempler på brug af sociale klausuler om praktikpladser eller lignende, samt *at* give konkrete forslag til udformningen af sociale klausuler om etablering af praktikpladser.

Sociale klausuler om ansættelse af elever skal være afledt af uddannelsesordninger reguleret i lov eller anden relevant retskilde. Beskrivelsen i rapporten er baseret på uddannelsesaftaler i henhold til *lov om erhvervsuddannelser* og praktikaftaler i henhold til *lov om erhvervsgrunduddannelse m.v.* Det skyldes, at dette er de eneste lovregulerede ungdomsuddannelser, der indeholder praktikuddannelse.

Rapportens fokus er først og fremmest rettet imod sociale klausuler i form af bindende kontraktvilkår – dvs. vilkår, der *skal* opfyldes uanset hvilken leverandør, der vinder udbuddet. Det skyldes, at kontraktvilkår anses for at være bedst egnede, når formålet er at skaffe flere praktikpladser i private virksomheder i forbindelse med offentlige udbud.

Det skal understreges, at der ikke er noget til hinder for at iværksætte ordninger, hvor der på *frivillig* basis søges oprettet praktikpladser. Frivillige ordninger er allerede etableret i en række tilfælde, fx i form af partnerskabsaftaler mellem kommuner, regioner, uddannelsesinstitutioner, større bygherrer og relevante interesseorganisationer. Sådanne ordninger er ikke underlagt samme juridiske rammer som bindende sociale klausuler i udbud, og frivillige partnerskaber kan således være velegnede alternativer til forpligtende sociale klausuler.

Beskrivelsen af de retlige rammer for anvendelse af sociale klausuler tager udgangspunkt i offentlige indkøb, der er omfattet af EU's udbudsdirektiver. Konklusionen er, at en ordregiver kan opstille kontraktvilkår – sociale klausuler – om praktikpladser, hvis ordregiver iagttager fire hovedbetingelser.

- *For det første* skal de ordninger, der ønskes fremmet via den sociale klausul, være reguleret i lov eller anden relevant retskilde, og den persongruppe, der skal omfattes af klausulen, skal afgrænses objektivt og i overensstemmelse med kriterierne i den pågældende ordning.
- *For det andet* skal vilkåret være knyttet til kontraktens udførelse. Det betyder, at de praktikpladser, der skal oprettes, skal have tilknytning til udførelsen af den konkrete opgave, der udbydes.
- *For det tredje* skal vilkåret være offentliggjort i udbudsbekendtgørelsen eller udbudsbetingelserne. Det skyldes, at leverandørerne ikke kan vælge, om den sociale klausul skal opfyldes eller ej. Leverandøren skal derfor have kendskab til en social klausul allerede på det tidspunkt, hvor leverandøren beslutter sig for, om tilbud skal afgives.
- *For det fjerde* skal vilkåret opfylde reglerne og de grundlæggende principper i TEUF. Det omfatter bl.a. reglerne om fri bevægelighed for varer og tjenesteydelser og den fri ret til etablering, det generelle forbud mod diskrimination samt de grundlæggende principper om gennemsigtighed, ligebehandling, ikke-diskrimination og proportionalitet. I praksis indebærer TEUF's regler og principper en række begrænsninger i spillerummet for den ordregiver, der ønsker at anvende sociale klausuler. Lovligheden af en social klausul skal derfor vurderes fra sag til sag.

Forbuddet mod forskelsbehandling medfører fx, at det vil være i strid med TEUF at fastsætte et kontraktvilkår, som i realiteten kun kan opfyldes af nationale leverandører, eller som det er vanskeligere for leverandører fra andre EU-lande at opfylde. Endvidere må man ikke forlange, at store virksomheder skal ansætte flere elever end små virksomheder. Det skyldes, at et kontraktvilkår skal udformes, så det skal opfyldes ensartet, uanset hvilken leverandør der vinder udbuddet.

Samtidig må ordregiver acceptere, at leverandøren frit kan vælge at ansætte elever fra andre EU-lande under uddannelsesordninger, som svarer til de danske ordninger, som klausulen er baseret på. Ordregiver kan derfor ikke på forhånd tage det for givet, at der vil blive skabt praktikpladser til elever fra Danmark i tilknytning til et konkret udbud. Det er kun, hvis leverandøren ikke selv finder de nødvendige elever, at det kan kræves, at leverandøren skal henvende sig til en erhvervsskole, eventuelt efter henvisning fra ordregiver, for at få anvist elever fra Danmark.

De høje krav til ligebehandling m.v. er konkurrencemæssigt set en fordel, idet det er med til at sikre, at der ikke sker en skævvridning af konkurrencen.

Proportionalitetsprincippet indebærer, at ordregiver ikke må stille krav til leverandørerne, som er uegnede eller går ud over, hvad der er nødvendigt i forhold til kontraktens udførelse. Også dette er en konkret vurdering. Ordregiver skal først og fremmest vurdere, om kontrakten er egnet til en social klausul om oprettelse af praktikpladser. Endvidere må ordregiver ikke forpligte leverandøren i længere tid, end den konkrete kontrakt løber. Ved ganske korte kontraktperioder bør ordregiver derfor overveje, om det er muligt for leverandøren at indgå uddannelses- eller praktikaftaler i forbindelse med udførelsen af kontrakten. Ordregiver skal også vurdere, hvor mange elever der kan kræves ansat, så der ikke stilles urimelige krav.

Sociale klausuler om ansættelse af elever kan udformes enten som krav om nyansættelse af et bestemt antal elever (uanset hvor mange elever leverandøren i øvrigt har ansat), eller med en accept af, at leverandøren ”overfører” allerede ansatte elever til udførelsen af den konkrete udbudte opgave. Et krav om nyansættelser gør det enkelt at konstatere, hvor mange praktikpladser der bliver oprettet, men det kan efter omstændighederne gøre virksomhederne tilbageholdende med at indgå uddannelses- og praktikaftaler på frivillig basis, hvis de alligevel vil blive forpligtet til at ansætte elever i forbindelse med offentlige udbud. Et vilkår, der tillader, at allerede ansatte elever kan ”overføres” til udførelsen af den konkrete kontrakt, kan omvendt gøre det vanskeligt at konstatere, om der bliver oprettet praktikpladser som følge af vilkåret i udbuddet.

Under alle omstændigheder bør det – ud fra ressourcebetragtninger – undgås, at der stilles krav om oprettelse af praktikpladser, hvis der ikke er relevante praktikpladssøgende elever til disposition for den konkrete opgave.

EU-udbudsreglerne regulerer ordregiveres indgåelse af henholdsvis vare-, tjenesteydelses- og bygge- og anlægskontrakter. Ifølge Kommissionen er udbud af bygge- og anlægskontrakter og tjenesteydelseskontrakter, hvor den udbudte opgave skal udføres her i landet, den bedste mulighed for at anvende sociale klausuler.

Arbejdsgruppen har ikke fundet det muligt at udpege specifikke uddannelsesområder eller enkelte uddannelser som mere egnede end andre for sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler. Det skyldes, at egnethedsvurderingen hænger sammen med, hvilken konkret tjenesteydelse eller bygge- og anlægsopgave, der udbydes. Hertil kommer, at praktikdelen på de enkelte uddannelsesaftaletyper kan være enten kortere eller længere end det pågældende projekt, som udbuddet angår. Ordregiver er derfor nødt til på forhånd at undersøge sammenhængen mellem kontraktens tidsmæssige udstrækning og de relevante uddannelsers sammensætning. Herudover skal ordregiver vurdere, om der overhovedet er praktikpladssøgende elever inden for det uddannelsesområde, der er fundet relevant for kontraktens udførelse. Endvidere skal praktikpladsens funktioner passe til det stadium af uddannelsen, som den enkelte elev befinder sig på. Oven i dette er omfanget af elevens eventuelle skoleophold i kontraktperioden forskelligt fra elev til elev. Alle disse forhold vil skulle bedømmes fra udbud til udbud, og ordregiver vil være nærmest til at foretage disse vurderinger.

Arbejdsgruppen har foretaget en indsamling af eksempler på anvendelse af sociale klausuler om praktikpladser og lignende i ind- og udland. I udlandet har undersøgelsen været rettet imod lande, Danmark normalt sammenligner sig med, dvs. EU-landene Tyskland, Holland, Storbritannien, Sverige og Finland samt EØS-landet Norge.

Samlet set har det kun været muligt at identificere relativt få eksempler på sociale klausuler om praktikpladser, der forpligter leverandøren til at ansætte elever som led i udførelsen af offentlige opgaver. Der er dog identificeret flere eksempler, hvor aftaler om oprettelse af praktikpladser i tilknytning til udførelsen af offentlige kontrakter er baseret på frivillige partnerskaber.

Gennemgangen af eksemplerne tyder på, at erfaringerne med sociale klausuler om praktikpladser i udbud er relativt begrænsede. Frivillige ordninger i form af partnerskaber har som anført en vis udbredelse, men der er generelt begrænset dokumentation på området. Dog kan nogle af eksemplerne inden for både de bindende sociale klausuler og de frivillige ordninger formentlig udlægges således, at erfaringerne har været positive.

Rapporten afsluttes med forslag til konkrete kontraktvilkår. Eksemplerne er alene til inspiration, idet det altid vil bero på en konkret vurdering, hvordan sociale klausuler om praktikpladser udformes mest hensigtsmæssigt.

1.4 SAMMENFATNING

Rapporten viser, at det i konkrete situationer er muligt at anvende sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler i forbindelse med offentlige udbud.

Rapporten viser yderligere, at det altid vil bero på ordregivers konkrete vurdering, om den opgave, som udbydes, i praksis egner sig til elevansættelser – en vurdering, der tager afsæt i de juridiske betingelser, som gennemgås i kapitel 2. En sådan vurdering kan ikke foretages på forhånd adskilt fra det konkrete udbud. Ud over at vurdere selve opgavens egnethed i forhold til fx kontraktlængde og værdi skal ordregiver bl.a. vurdere, hvor mange elever den pågældende opgave kan bære, samt om der reelt findes praktiksøgende elever inden for den uddannelse, som er fundet relevant i forhold til opgaven. Den ordregiver, der ønsker at anvende sociale klausuler, vil derfor blive nødt til at foretage en vurdering fra udbud til udbud af, om det vil være muligt og hensigtsmæssigt at kombinere udbuddet med en social klausul. Det er således ikke muligt at opstille faste rammer for, hvilken type opgaver og uddannelsesområder, der er mest velegnede til sociale klausuler.

Arbejdsgruppen har indsamlet eksempler på konkret brug af sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler, både fra Danmark og udlandet. De praktiske erfaringer med sådanne sociale klausuler i udbud er relativt begrænsede. Det har ikke været muligt at drage en klar konklusion om effekten af at anvende disse sociale klausuler i de gennemgåede eksempler. Det skyldes, at de eksempler, som arbejdsgruppen har identificeret, alle var uafsluttede projekter på tidspunktet for indsamlingen af eksemplerne. Der foreligger derfor ikke tilstrækkelig dokumentation, som kan danne grundlag for konklusioner om, hvorvidt klausulerne i praksis må forventes at resultere i væsentligt flere praktikpladser, prisstigninger eller væsentligt øgede administrative byrder for ordregivere og leverandører. Arbejdsgruppen har dog konstateret, at ordregivere i en række tilfælde anvender sociale klausuler, og at erfaringerne i hvert fald i ét tilfælde – af ordregiver selv – vurderes som positive i den forstand, at der er skabt et antal lærlinge- og praktikpladser og at projektet vil fortsætte med henblik på at skabe yderligere pladser. Arbejdsgruppen har samtidig konstateret, at målet om at tilvejebringe flere praktikpladser til elever i erhvervsuddannelserne i en række tilfælde i praksis søges nået via alternative metoder, fx gennem frivillige partnerskabsaftaler. Rapporten afsluttes med en række forslag til konkrete formuleringer af kontraktvilkår om sociale klausuler, som interesserede ordregivere kan lade sig inspirere af. Ordregivere kan i rapportens kapitel 2 læse mere om de juridiske forudsætninger for at anvende sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler i forbindelse med udbud.

Kapitel 2

Retlige rammer for sociale klausuler i udbud

2.1 SOCIALE KLAUSULER OM EN KONTRAKTS UDFØRELSE

Ordregiver kan principielt tage sociale hensyn – dvs. fastsætte sociale vilkår – i alle faser af et udbud. Denne rapport har alene fokus på sociale vilkår om en kontrakts udførelse. Dette skyldes, at kontraktens udførelsesfase er den bedst egnede fase i udbudsprocessen til at fremme sociale hensyn, når det handler om at ansætte arbejdstagere, der er involveret i kontraktens udførelse. Hertil kommer, at de øvrige faser i udbudsprocessen alene giver en begrænset adgang til at inddrage sociale hensyn.

En social klausul om en kontrakts udførelse er et krav i en udbudskontrakt om, at den leverandør, der vinder opgaven, skal påtage sig en nærmere angivet social forpligtelse. En social klausul om en kontrakts udførelse anvendes således for at angive, *hvordan* kontrakten – under opfyldelse af det sociale hensyn – skal *udføres*. En sådan social klausul kan fx være, at leverandøren skal ansætte elever til brug for kontraktens udførelse.

Ordregiver skal tidligt gøre sig klart, om der i udbuddet skal stilles krav til, hvordan den udbudte kontrakt skal udføres. Det skyldes, at det skal beskrives i udbudsmaterialet, hvis ordregiver vil have indført sociale klausuler i kontrakten. Det kan bl.a. gøres ved, at ordregivers udbudsmateriale indeholder et udkast til kontrakt, hvori den sociale klausul er angivet. Sådanne kontraktvilkår er *ikke* et af de elementer, som tilbudsgiverne kan konkurrere om. Dvs., at vilkåret er gældende, uanset hvilken leverandør der vinder opgaven.

Den virksomhed, som ordregiver vælger at indgå kontrakt med, *skal* acceptere en social klausul i ordregivers udbud. Det er som udgangspunkt tilstrækkeligt, at en tilbudsgiver – når den pågældende afgiver sit tilbud – fremadrettet forpligter sig til at opfylde vilkåret, hvis kontrakten tildes tilbudsgiveren. Det er således ikke et krav, at vilkåret skal være opfyldt på tidspunktet for selve indgivelsen af tilbuddet. Hvis tilbudsgiveren i sit tilbud ikke accepterer vilkåret, fx ved at tage et forbehold, er tilbuddet ikke i overensstemmelse med udbudsbetingelserne og er dermed ukonditionsmæssigt. Ordregiver er i givet fald som udgangspunkt både berettiget og forpligtet til at afvise tilbuddet.

Det sociale vilkår skal være knyttet til kontraktens udførelse. Vilkåret finder således kun anvendelse på udførelsen af de ydelser, som leverandøren er forpligtet til at levere ifølge kontrakten med ordregiveren og dermed ikke på øvrige opgaver, som udføres af leverandørens virksomhed.

2.2 RETSGRUNDLAGET

Offentlige myndigheders indkøb af varer, tjenesteydelser og bygge- og anlægsarbejder er reguleret af traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde (TEUF) og især af det klassiske udbudsdirektiv.¹ Endvidere gælder forsyningsvirksomhedsdirektivet², når forsyningsvirksomheder inden for vand-, energi-, post- og transportsektorerne indkøber varer, tjenesteydelser og bygge- og anlægsarbejder som led i deres forsyningsvirksomhed. Endelig gælder forsvarsdirektivet³, når ordregivere indgår kontrakter på forsvars- og sikkerhedsområdet.

¹ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv af 31. marts 2004 om samordning af fremgangsmåderne ved indgåelse af offentlige vareindkøbskontrakter, offentlige tjenesteydelseskontrakter og offentlige bygge- og anlægskontrakter (2004/18/EF).

² Europa-Parlamentets og Rådets direktiv af 31. marts 2004 om samordning af fremgangsmåderne ved indgåelse af kontrakter inden for vand- og energiforsyning, transport samt posttjenester (2004/17/EF).

³ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv af 13. juli 2009 om samordning af fremgangsmåderne ved ordregivende myndigheders eller ordregiveres indgåelse af visse bygge- og anlægs-, vareindkøbs- og tjenesteydelseskontrakter på forsvars- og sikkerhedsområdet (2009/81/EF).

Kapitlet er baseret på en gennemgang af relevante retskilder og materiale om mulighederne for at anvende kontraktvilkår med sociale klausuler. Retskilderne er først og fremmest TEUF, det klassiske udbudsdirektiv,⁴ praksis fra EU-Domstolen (før april 2012) samt to fortolkningsmeddelelser fra Kommissionen fra 1989⁵ og 2001⁶ og en vejledning fra 2011⁷ fra Kommissionen. Hertil kommer en udvalgsrapport fra 2000 fra Erhvervsministeriet⁸ samt to vejledninger fra henholdsvis Erhvervsministeriet (2001)⁹ og Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen (2004).¹⁰

2.2.1 Traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde

TEUF's regler om fri bevægelighed og grundlæggende principper

TEUF indeholder grundlæggende regler om fri bevægelighed, herunder reglerne om fri bevægelighed for varer og tjenesteydelser og den fri ret til etablering.¹¹ Reglerne har bl.a. til formål at understøtte et effektivt fungerende indre marked. Reglerne indeholder forbud mod, at medlemsstater fastsætter hindringer for den fri bevægelighed. Reglerne gælder også for offentlige myndigheders indkøb, herunder fx for fastlæggelsen af ordregivers adgang til at inddrage sociale hensyn under en indkøbsproces. I udbud indebærer reglerne først og fremmest, at offentlige ordregivere under en indkøbsproces ikke må forskelsbehandle tilbudsgivere, herunder fx ved at opstille vilkår, der er vanskeligere at opfylde for leverandører fra et andet EU-land end ordregiverens. Herudover indeholder TEUF et generelt forbud mod forskelsbehandling på grund af nationalitet¹² samt grundlæggende principper om gennemsigtighed, ligebehandling, ikke-diskrimination og proportionalitet.

I Beentjes-sagen fra 1988¹³ fastslog Domstolen, at en ordregiver kan stille krav om, at en tilbudsgiver skal beskæftige langtidsløst i forbindelse med udførelsen af et bygge- og anlægsarbejde. Domstolen stillede imidlertid som betingelse, at vilkåret skal være i overensstemmelse med EU-retten, herunder at vilkåret ikke må diskriminere udenlandske leverandører, og at vilkåret skal anvendes under overholdelse af alle udbudsdirektivets procedureregler¹⁴, herunder reglerne om offentliggørelse.

Kommissionen har afgivet to fortolkningsmeddelelser om mulighederne for at tage hensyn til sociale aspekter i offentlige kontrakter¹⁵ og en vejledning om sociale hensyn ved offentlige indkøb.¹⁶

Kommissionens *fortolkningsmeddelelse fra 1989* fastslår – under inddragelse af Beentjes-sagen – at ordregiver kan fastsætte kontraktvilkår med sociale hensyn i forbindelse med udbud. Sådanne kontraktvilkår skal under alle omstændigheder overholde TEUF's regler. Samtidig fremhævede Kommissionen, at vurderingen af, om kontraktvilkåret er foreneligt med TEUF, skal foretages fra sag til sag.

Kommissionen fastslår tilsvarende i sin *fortolkningsmeddelelse fra 2001*, at sociale målsætninger kan fremmes ved at anvende kontraktbestemmelser eller betingelser for udførelse af kontrakten, forudsat at det sker under overholdelse af EU-retten. Særligt må betingelserne hverken direkte eller indirekte have diskriminerende virkninger i forhold til bydende fra andre medlemsstater.

⁴ Direktiv 2004/18/EF.

⁵ Kommissionens meddelelse af 22. september 1989 om regionale og sociale aspekter, KOM(89)400.

⁶ Kommissionens fortolkningsmeddelelse om fællesskabsretten vedrørende offentlige kontrakter og mulighederne for at tage hensyn til sociale aspekter i disse kontrakter, KOM/2001/0566.

⁷ Sociale hensyn ved indkøb, en vejledning i mulighederne for at tage sociale hensyn ved offentlige indkøb, EU-Kommissionen 2011.

⁸ Rapport fra Udvalg om sociale klausuler, Erhvervsministeriet 2000.

⁹ Sociale klausuler i praksis, Erhvervsministeriet 2001.

¹⁰ Sociale hensyn ved indkøb – En vejledning i mulighederne for at tage sociale hensyn ved offentlige indkøb, Konkurrencestyrelsen 2004.

¹¹ TEUF artikel 34 (varer), artikel 49 (etablering) og artikel 56 (tjenesteydelser).

¹² TEUF artikel 18.

¹³ Sag 31/87 *Begroeders Beentjes BV mod Holland*, dom af 20. september 1988.

¹⁴ Dagældende direktiv om offentlige bygge- og anlægskontrakter (1971/305/EØF).

¹⁵ Kommissionens meddelelse af 22. september 1989 om regionale og sociale aspekter KOM(89)400 og Kommissionens fortolkningsmeddelelse om fællesskabsretten vedrørende offentlige kontrakter og mulighederne for at tage hensyn til sociale aspekter i disse kontrakter, KOM/2001/0566.

¹⁶ Sociale hensyn ved indkøb – En vejledning i mulighederne for at tage sociale hensyn ved offentlige indkøb, s. 43-44.

Samme konklusion når Kommissionen i sin *vejledning fra 2011*, hvor det ligeledes anføres, at sociale hensyn kan medtages i betingelserne for kontraktens udførelse, hvis vilkåret er knyttet til kontraktens udførelse, er offentliggjort og er i overensstemmelse med TEUF.

2.2.2 Udbudsdirektiverne

Udbudsdirektivets artikel 26 angiver specifikt, at ordregiver kan fastsætte særlige betingelser for kontraktens udførelse, herunder sociale vilkår, jf. ordlyden:

”De ordregivende myndigheder kan fastsætte særlige betingelser vedrørende kontraktens udførelse, hvis disse er forenelige med fællesskabsretten og de er nævnt i udbudsbekendtgørelsen eller i udbudsbetingelserne. Betingelserne vedrørende kontraktens udførelse kan navnlig handle om sociale hensyn eller miljøhensyn.”

Artikel 26 skal forstås i lyset af bemærkningerne i direktivets præambel om adgangen til at tage sociale hensyn¹⁷:

”Vilkårene for udførelse af en kontrakt er i overensstemmelse med dette direktiv, hvis de hverken direkte eller indirekte er diskriminerende, og hvis de er anført i udbudsbekendtgørelsen eller i udbudsbetingelserne. Vilkårene kan bl.a. have til formål at fremme efteruddannelse på arbejdspladsen, skaffe beskæftigelse til personer med særlige integrationsproblemer, bekæmpe arbejdsløshed eller beskytte miljøet. Som eksempler kan bl.a. nævnes krav om – ved udførelsen af kontrakten – at ansætte langtidsledige eller iværksætte uddannelsesinitiativer for ledige eller for unge, at overholde substansen i de grundlæggende ILO-konventioner, hvis de ikke er gennemført i national ret, og at ansætte flere handicappede, end den nationale lovgivning kræver.”

2.2.3 Offentlige myndigheders handlerum

Det er en alment gældende betingelse i dansk ret, at forvaltningens virksomhed skal være legitimeret i en lov eller anden retskilde. Endvidere må offentlige myndigheder kun forfølge saglige formål.

Som udgangspunkt gælder, at hvis en offentlig myndighed lovligt kan varetage et uddannelsesmæssigt hensyn i myndighedens normale opgavevaretagelse ved hjælp af egne ansatte, vil en social klausul om praktikpladser også være sagligt begrundet, når varetagelsen af myndighedens opgaver helt eller delvist forestås af eksterne leverandører. Det indebærer, at det generelt er muligt for offentlige myndigheder at indarbejde sociale klausuler i udbudskontrakter – også med job- og uddannelseskra. Dog skal de ordninger, der ønskes fremmet via den sociale klausul, være reguleret i lov eller anden relevant retskilde, og den persongruppe, der skal omfattes af klausulen, skal afgrænses objektivt og i overensstemmelse med kriterierne i den pågældende ordning.

2.2.4 Sammenfatning

Sammenfattende kan det konkluderes, at en offentlig myndighed kan opstille kontraktvilkår om ansættelse af elever, hvis vilkåret opfylder følgende fire hovedbetingelser:

Boks 2.1: De fire hovedbetingelser for kontraktvilkår om ansættelse af elever

- Vilkåret skal være afledt af en uddannelsesordning reguleret i lov eller anden retskilde og være sagligt.
- Vilkåret skal være knyttet til kontraktens udførelse.
- Vilkåret skal være offentliggjort i udbudsbekendtgørelsen eller udbudsbetingelserne.
- Vilkåret skal overholde TEUF's regler og grundlæggende principper.

¹⁷ Præambelen til direktiv 2004/18 pkt. 33. Tilsvarende regulering findes i forsyningsvirksomhedsdirektivets art. 38.

Alle fire hovedbetingelser skal være opfyldt. De gennemgås i de følgende afsnit.

2.3 HOVEDBETINGELSE 1

Vilkåret skal afledes af en uddannelsesordning reguleret i lov eller anden retskilde og være sagligt

Det er fastslået i en udvalgsrapport fra 2000, at offentlige myndigheder i forbindelse med offentlige udbud lovligt kan fremme sociale hensyn (konkret ansættelser på særlige vilkår m.v.).¹⁸

Udvalget tog bl.a. stilling til, hvorvidt kravet om, at forvaltningens virksomhed skal være legitimeret i en lov eller anden retskilde, forhindrer offentlige myndigheder i generelt at varetage sociale hensyn i form af sociale klausuler i forbindelse med indkøb. Da offentlige myndigheder ligeledes kun kan forfølge saglige formål, vurderede udvalget også, om det kunne anses for sagligt at anvende sociale klausuler.

Rapporten konkluderer, at hvis en offentlig myndighed i sin normale opgavevaretagelse lovligt kan varetage de hensyn, som ønskes fremmet, ved hjælp af egne ansatte, kan myndigheden også lovligt varetage disse hensyn, når opgaven løses helt eller delvist af eksterne leverandører. Rapporten lægger vægt på, at de ordninger, der ønskedes fremmet (i 2000), var reguleret i lov eller anden relevant retskilde. Rapporten fremhæver samtidig, at afgrænsningen af den persongruppe, der skal omfattes af en social klausul, skal være objektiv og i overensstemmelse med kriterierne i den pågældende ordning.

Rapporten antager yderligere, at offentlige myndigheder formentlig næppe mere målrettet vil kunne varetage aktiveringshensyn ved at afgrænse personkredsen ud fra andre kriterier end kriterierne i de relevante aktiveringsordninger. Rapporten fremhæver desuden, at det vil kræve hjemmel, hvis der ønskes opstillet sociale aftalevilkår, der omfatter persongrupper, der ikke er omfattet af eksisterende ordninger.¹⁹

Ud fra ovenstående betragtninger antages det tilsvarende, at det generelt er muligt for offentlige myndigheder at anvende sociale klausuler i udbudskontrakter med vilkår om etablering af praktikpladser. Sådanne sociale klausuler om praktikpladser vil, jf. ovenfor, skulle være afledt af uddannelsesordninger reguleret i lov eller anden retskilde. Eksempelvis kan der opstilles sociale klausuler om praktikpladser for elever med uddannelsesaftaler i henhold til lov om erhvervsuddannelser og elever med praktikaftaler i henhold til lov om erhvervsgrunduddannelse m.v.

Samtidig skal en social klausul defineres og afgrænses ud fra de objektive kriterier, der fremgår af de relevante uddannelsesordninger. Persongruppen skal derfor afgrænses entydigt – både fordi persongruppen skal ligge inden for grænserne af hjemlen, men også fordi leverandøren har krav på at kende sine forpligtelser. Det er yderligere et krav, at persongruppen skal afgrænses objektivt og uafhængigt af bestemte danske ordninger. I modsat fald vil der være tale om en overtrædelse af forbuddet mod forskelsbehandling på grund af nationalitet i TEUF.

Konkret betyder kravene til vilkårets udformning, at den pågældende uddannelsesordning (og hermed den omfattede persongruppe) skal beskrives på en sådan måde, at omfanget af uddannelsesordningen og de krav, der ligger her i, kan læses og forstås selvstændigt (uden kendskab til den pågældende danske uddannelseslov). Dermed kan både danske og udenlandske tilbudsgivere gøre sig bekendt med kontraktvilkårets omfang. Med andre ord skal ordregiver transformere lovtæksten til en neutral beskrivelse af lovens indhold, så der sker en afgrænsning af den omhandlende persongruppe (elever) og de betingelser, som gælder for denne persongruppe. Samtidig skal ordregiver udtrykkeligt anføre, at udenlandske leverandører kan opfylde klausulen ved at anvende elever fra andre EU-lande med lignende uddannelsesordninger. Af hensyn til nationale leverandører, som vil skulle overholde betingelserne i lov om erhvervsuddannelser eller lov om erhvervsgrunduddannelse m.v., vil der formentligt samtidig med en klar angivelse af de forpligtelser,

¹⁸ Jf. "Rapport fra Udvalg om Sociale Klausuler", Erhvervsministeriet 2000 (afsnit om hjemmel og persongruppen).

¹⁹ Jf. uddybende "Rapport fra Udvalg om Sociale Klausuler", Erhvervsministeriet 2000 (afsnit om hjemmel og persongruppen).

klausulen indebærer, kunne henvises til disse love. I rapportens kapitel 5 er der eksempler på konkrete formuleringer.

Boks 2.2: Sammenfatning (offentlige myndigheders handlerum)

- Der kan kun opstilles sociale klausuler om praktikpladser, som er afledt af uddannelsesordninger reguleret i lov eller anden relevant retskilde.
- En social klausul skal defineres og afgrænses ud fra de objektive kriterier, der fremgår af de relevante uddannelsesordninger (dvs. at ordregiver skal transformere lovteksten til en neutral beskrivelse af lovens indhold).
- Persongruppen skal afgrænses entydigt, objektivt og uafhængigt af bestemte danske ordninger.

2.4 HOVEDBETINGELSE 2

Vilkåret skal være knyttet til kontraktens udførelse

Det er en grundlæggende og ufravigelig betingelse, at krav i form af sociale klausuler skal være knyttet til kontraktens udførelse.

Det betyder, at kravene til kontraktens udførelse skal være knyttet til de opgaver, som er nødvendige for at levere de tjenesteydelser eller gennemføre de bygge- og anlægsarbejder, som udbydes.

De praktikpladser, der kræves oprettet, skal dermed oprettes i tilknytning til den opgave, der udbydes og ikke i tilknytning til andre opgaver hos virksomheden.

Betingelsen om, at vilkåret skal være knyttet til kontraktens udførelse, er tæt forbundet med kravet om, at vilkåret skal være proportionalt, jf. afsnit 2.6.3.

En betingelse er ikke knyttet til udførelsen af kontrakten, hvis den fx fastsætter:

- at leverandøren skal oprette et antal/en andel praktikpladser i forbindelse med en anden kontrakt,
- at leverandøren skal oprette et antal/en andel praktikpladser i forbindelse med udførelse af andre opgaver i virksomheden,
- at leverandøren generelt set skal oprette et antal/en andel praktikpladser i virksomheden for at komme i betragtning,
- at leverandøren allerede skal have oprettet et antal/en andel af praktikpladser i virksomheden for at komme i betragtning,
- at en bestemt andel af leverandørens ansatte totalt set skal være elever, eller
- at der i øvrigt skal leveres ydelser, som ikke er forbundne med udførelsen af kontrakten.

2.5 HOVEDBETINGELSE 3

Vilkåret skal være offentliggjort i udbudsbekendtgørelsen eller udbudsbetingelserne

Vilkår for udførelsen af kontrakten skal først effektueres efter selve tildelingsproceduren for kontrakten, men vilkårene skal alligevel angives tydeligt i udbudsbekendtgørelsen eller udbudsbetingelserne.²⁰ Det skyldes, at kontraktvilkår, som indeholder en social forpligtelse, skal accepteres af den leverandør, som vinder udbuddet. Leverandørerne skal derfor have kendskab til forpligtelsen (som fastsættes i kontrakten) inden afgivelsen af tilbud, så leverandøren kan tage kravene i betragtning i forbindelse med sin beslutning om at afgive tilbud.

En social klausul skal derfor være klart og gennemsigtigt beskrevet i udbudsbekendtgørelsen eller udbudsbetingelserne.

²⁰ Jf. også art. 26 i udbudsdirektivet.

Hvis klausulen beskrives i udbudsbekendtgørelsen, kan der efter omstændighederne ske en henvisning til ordregiverens kontraktudkast i udbudsmaterialet. Ordregiver skal være opmærksom på, at der skal være overensstemmelse mellem, hvad der angives i udbudsbekendtgørelsen og udbudsbetingelserne.

Hvis der er tale om et begrænset udbud, skal udbudsmaterialet alene sendes til de ansøgere, som ordregiver har fundet egnede på baggrund af prækvalifikationen. I begrænsede udbud kan en klausul om praktikpladser derfor med fordel fremgå af udbudsbekendtgørelsen, idet der er tale om et væsentligt kontraktretligt krav, som leverandøren forpligter sig til at opfylde i forbindelse med kontraktens udførelse – og som kan forventes at ville afskære eller afskrække nogle leverandører fra at byde på opgaven i sidste ende. Det anbefales, at ordregiver angiver kravet i udbudsbekendtgørelsen, hvis ordregiver vælger at fastsætte et maksimum for antallet af ansøgere, som får mulighed for at byde på opgaven.

Beskriver ordregiveren klausulen om praktikpladser i udbudsmaterialet, anbefales det, at det konkret sker i et ”udkast til kontrakt”, og ikke et andet vilkårligt sted i udbudsmaterialet. Herved gøres der særligt opmærksom på, at der er tale om et vilkår, som tilbudsgiveren forpligter sig til at opfylde i forbindelse med kontraktens udførelse.

2.6 HOVEDBETINGELSE 4

Vilkåret skal overholde TEUF's regler og grundlæggende principper

I det følgende gennemgås, hvilke rammer TEUF's grundlæggende principper om gennemsigtighed, ikke-diskrimination og ligebehandling samt proportionalitet sætter for brugen af sociale klausuler om ansættelse af elever. Derudover gengives Kommissionens betragtninger om, hvorvidt sociale klausuler kan knyttes til kontrakter, hvor udførelsen af kontrakten sker i et andet land end ordregiverens.

Hvorvidt en social klausul om praktikpladser lever op til TEUF's regler og principper vil altid bero på en konkret vurdering.

2.6.1 Gennemsigtighed

Princippet om gennemsigtighed udspringer af domstolspraksis vedrørende TEUF artikel 18 om forbud mod forskelsbehandling på grund af nationalitet.²¹ Princippet om gennemsigtighed indebærer, at der skal være offentlighed om offentlige ordregiveres tildeling af kontrakter. Det betyder, at der også skal være offentlighed om, at en kontrakt udbydes, herunder vilkårene herfor og selve udbudsprocessen.

I forhold til sociale klausuler om praktikpladser indebærer princippet, at klausulen skal være klart beskrevet i udbudsbekendtgørelsen eller i udbudsbetingelserne (udbudsmaterialet)²², således at alle potentielle leverandører kender omfanget af det sociale kontraktvilkår, jf. afsnit 2.5.

2.6.2 Ikke-diskrimination og ligebehandling

Kontraktvilkår med sociale klausuler skal yderligere overholde de relevante bestemmelser og principper i EU-retten om ikke-diskrimination og ligebehandling. Hertil kommer bl.a. frihed til at levere tjenesteydelser samt princippet om gensidig anerkendelse.

Princippet om forbud mod *forskelsbehandling på grund af nationalitet*²³ indebærer, at en ordregivende myndighed ikke må diskriminere tilbudsgivere fra andre EU-lande. Ifølge princippet må ensartede situationer

²¹ Jf. eksempelvis C-324/98, *Telaustria*, præmis 61, og C-275/98, *Unitron Scandinavia*. Gennemsigtighedsprincippet er også udtrykkeligt nævnt i udbudsdirektivets artikel 2.

²² Udbudsdirektivets artikel 26.

²³ Jf. TEUF artikel 18.

ikke behandles forskelligt, medmindre en forskellig behandling er objektivt begrundet. EU-Domstolen har udvidet forbuddet til også at omfatte tilfælde, hvor forskellige situationer behandles ens.²⁴

TEUF's regler om fri bevægelighed forbyder, at ordregiver forskelsbehandler tilbudsgivere, herunder fx ved at opstille vilkår i udbuddet, som er vanskeligere at opfylde for leverandører fra andre EU-lande.²⁵

Princippet om gensidig anerkendelse indebærer, at ordregiver er forpligtet til at acceptere ydelser, som leveres af leverandører fra andre medlemslande, hvis disse ydelser kan sidestilles med dem, der leveres af leverandører fra ordregivers hjemland. Med andre ord skal ordregiver som udgangspunkt acceptere udenlandske ydelser, der svarer til de danske ydelser, og som lever op til de legitime krav, som er fastsat af ordregiver i udbudsmaterialet.

Det følger heraf, at det vil være uforeneligt med TEUF, hvis der fastsættes et kontraktvilkår, som i realiteten kun kan opfyldes af én leverandør eller en eksklusiv gruppe af nationale leverandører, eller hvis det vil være vanskeligere for leverandører fra andre medlemslande at overholde vilkåret. Hertil kommer, at et kontraktvilkår ikke må diskriminere over for EU-elever fra andre medlemslande.

Lovligheden af et kontraktvilkår afhænger således af den nøjagtige ordlyd og af, hvilken virkning det i praksis har for leverandører m.v. fra andre medlemsstater. Vurderingen af, om kontraktvilkår er forenelige med EU-retten, må derfor foretages fra sag til sag.

Ordregiver bør tage højde for følgende forhold for at sikre, at vilkåret lever op til betingelserne om ikke-diskrimination og ligebehandling:

- Afgrænsningen i vilkåret skal være entydig, objektiv og uafhængig af danske ordninger.
- Vilkåret må ikke stille krav om danske elever eller elever fra danske uddannelser.
- Vilkåret må ikke stille krav om dansk bopæl for elever eller forhåndsgodkendelse af leverandører fra andre medlemslande.
- Vilkåret skal opstille ens krav til små og store leverandører.

Vilkårets afgrænsning skal være entydig, objektiv og uafhængig af danske ordninger

Et generelt vilkår, hvorefter den vindende tilbudsgiver skal ansætte et bestemt antal eller en bestemt procentdel elever med henblik på at gennemføre en offentlig bygge- og anlægskontrakt eller en tjenesteydelseskontrakt, vil som udgangspunkt ikke diskriminere leverandører fra andre medlemsstater, *forudsat at det ikke kræves, at der er tale om praktikanter eller lærlinge fra en bestemt region eller tilknyttet en national organisation.*²⁶ Alle leverandører, hvad enten de er indenlandske eller ej, vil være forpligtet til at ansætte elever, og alle har lige store muligheder for (eller vanskeligheder med) at gøre det. En forpligtelse til at ansætte elever, som med hensyn til nationalitet ikke er begrænset til et bestemt land, vil således som udgangspunkt ikke frembyde noget problem.²⁷

Omvendt vil fx et vilkår om, at en virksomhed udelukkende skal ansætte et vist antal eller en vis procentdel elever under nationale uddannelsesordninger, diskriminere elever under tilsvarende ordninger i andre EU-lande. Samtidig skal en leverandør efter EU-retten frit kunne vælge, hvilke personer den pågældende leverandør vil gøre brug af i forbindelse med opfyldelsen af en kontrakt. Leverandøren skal derfor have mulighed for at ansætte elever fra ethvert EU-land, som tilhører en persongruppe, der svarer til den, som er

24 Ved anvendelsen af forbuddet er det ikke afgørende, om den ordregivende myndighed reelt har til hensigt at behandle statsborgere fra andre medlemsstater dårligere. Ikke-diskriminationsprincippet er meget lig ligebehandlingsprincippet i udbudsdirektivets artikel 2. En væsentlig forskel er dog, at udbudsdirektivets ligebehandlingsprincip ikke er begrænset til kun at gælde forskelsbehandling på baggrund af nationalitet, men omfatter alle former for forskelsbehandling i forbindelse med udbuddet.

25 Reglerne om fri bevægelighed findes i TEUF artikel 34 ff. (varer), artikel 43 ff. (arbejdskraft), artikel 49 ff. (etablering) og artikel 56 (tjenesteydelser).

26 Jf. eksemplet i afsnit 1.6, note 61, i Kommissionens fortolkningsmeddelelse om fællesskabsretten vedrørende offentlige kontrakter og mulighederne for at tage hensyn til sociale aspekter i disse kontrakter, KOM/2001/0566. Jf. tillige betragtningerne i pkt. 33 i præambelen til direktiv 2004/18.

27 Jf. i det hele betragtningerne i pkt. 50-56 i Kommissionens meddelelse af 22. september 1989 om regionale og sociale aspekter, KOM(89)400.

fastlagt i klausulen. Det er således ikke tilladt specifikt at henvise til bestemte danske uddannelsesordninger som eneste mulighed for at opfylde en social klausul.

Det følger heraf, at persongruppen, der skal omfattes af et kontraktvilkår om ansættelse af elever, skal defineres objektivt og uafhængigt af bestemte danske uddannelsesordninger, så vilkåret kan læses uafhængigt af henvisninger til det danske lovgrundlag. Endvidere skal persongruppen være afgrænset entydigt. Hvad der konkret ligger i disse krav til kontraktvilkårets udformning er uddybet i afsnit 2.3.

Den sociale klausul skal derfor formuleres, så den *både* ligestiller de danske ordninger, som klausulen er baseret på, med tilsvarende uddannelsesordninger i andre EU-lande, og accepterer, at leverandøren kan vælge at ansætte elever fra andre EU-lande, som tilhører en ordning, som svarer til den, der søges fremmet med det pågældende vilkår. Dette vil kunne gøres ved specifikt at anføre i klausulen,

- at der ved elever også forstås elever fra andre EU-lande, som er omfattet af tilsvarende ordninger, samt
- at leverandøren kan vælge at ansætte elever fra andre EU-lande, som er omfattet af en uddannelsesordning, som svarer til den eller de ordninger, som klausulen er baseret på.

Et konkret eksempel herpå fremgår af kapitel 5.

Ordregiver må ikke afvise at anerkende elever under ordninger i andre EU-lande, som leverandører medbringer for at opfylde en social klausul, med henvisning til, at uddannelsesordningen ikke er *identisk* med en dansk ordning. Ordregiver skal derimod være indstillet på at acceptere uddannelsesordninger i andre lande – også selv om de måtte have en anden opbygning eller indhold end de danske. Afgørende er, at den udenlandske ordning varetager et *uddannelsesmæssigt* formål. Såfremt ordningen ikke har et sådan uddannelsesmæssigt formål, vil ordningen ikke kunne tjene til opfyldelse af klausulen.

Hvis det land, hvor leverandøren er hjemmehørende, ikke har en relevant uddannelsesordning, kan leverandøren vælge mellem selv at finde eleverne i et andet EU-land eller at få anvist elever her i landet, som er omfattet af de danske uddannelsesordninger, som klausulen er møntet på.

Der findes i Europa primo 2012 – så vidt arbejdsgruppen er bekendt – tre EU-lande, der har erhvervsuddannelsesordninger. Overordnet gælder, at Tyskland, Østrig og Holland har ordninger, der er opbygget som vekseluddannelse (løbende skift mellem skole- og praktikforløb). En sådan ordning findes også i Schweiz, mens man i Norge har en model, hvor eleverne først går i skole i to år og derefter gennemfører praktisk uddannelse i en virksomhed i to år. I andre EU-lande, som fx Sverige og Finland, findes rene skoleuddannelser uden tilknyttet praktik. Eventuelle yderligere ordninger i andre EU-lande, der tilgodeser et uddannelsesmæssigt formål, vil også kunne tjene til klausulens opfyldelse.

Ingen vilkår om danske elever eller elever fra danske uddannelser

Det er leverandøren, der har ansvaret for, at der ansættes det krævede antal elever. Leverandøren kan som anført rekruttere disse elever, hvorfra han vil, og kan fx rette henvendelse til myndigheder i andre EU-lande for at finde elever.

Ved udbud af en konkret opgave kan ordregiver derfor ikke påregne, at der i praksis vil blive skabt praktikpladser til danske elever eller elever fra danske uddannelser. Kun hvis leverandøren ikke selv har mulighed for eller ønsker at finde elever til opfyldelse af den sociale klausul i et andet EU-land, kan der i kontrakten fastsættes et vilkår om, at leverandøren skal henvende sig til en bestemt dansk anvisningsenhed angivet i klausulen med henblik på at få anvist det krævede antal elever. Pligten til at rette henvendelse til en dansk anvisningsenhed er dermed subsidiær i forhold til leverandørens ret til selv at finde og antage elever. Det er den relevante erhvervsskole, der kan anvise elever til leverandøren.

Hvis den danske anvisningsenhed ikke kan formidle elever, er leverandøren fritaget fra forpligtelsen til at oprette praktikpladser ved udførelsen af den konkrete opgave.

Inden ordregiver beslutter sig for at anvende sociale klausuler om praktikpladser, bør ordregiver under alle omstændigheder danne sig et overblik over, hvilken persongruppe der rent faktisk vil være til rådighed, hvis

leverandøren ikke selv formår eller ønsker at ansætte de krævede elever. Det bør således – ud fra ressourcebetragtninger – undgås, at der opstilles krav om oprettelse af praktikpladser, hvis der under alle omstændigheder ikke synes at være relevante praktikpladssøgende elever til disposition for den konkrete opgave.

Ingen vilkår om nationale godkendelsesordninger, bopælskrav og lign.

Et særligt spørgsmål opstår, når der er opstillet særlige godkendelses- eller bopælskrav i de danske uddannelsesordninger, som den sociale klausul er baseret på. Fx kræver *lov om erhvervsuddannelser*, at praktikvirksomheden skal godkendes til den uddannelse, som aftalen skal omfatte. Godkendelse kræver, at virksomheden enten har hovedsæde eller afdeling i Danmark og er registreret i Det Centrale Virksomhedsregister (CVR). Endvidere skal elever omfattet af *lov om erhvervsgrunduddannelse m.v.* være bosat i Danmark for at kunne påbegynde en erhvervsgrunduddannelse og efterfølgende indgå praktikaftale med en virksomhed.

Sådanne krav kan afskære eller gøre det vanskeligere for leverandører fra andre EU-lande at byde på en offentlig kontrakt og dermed stride mod princippet om ikke-diskrimination. Ordregiver må derfor som udgangspunkt ikke stille krav om forhåndsgodkendelse af udenlandske leverandører eller krav om, at eleverne skal have bopæl i Danmark.

Det er herefter nødvendigt at sondre mellem, om leverandøren selv medbringer elever fra sit hjemland eller et andet EU-land til opfyldelse af klausulen, eller om leverandøren får anvist eleverne fra en dansk anvisningsenhed, fordi leverandøren ikke medbringer elever fra sit hjemland (fx fordi en tilsvarende ordning ikke består) eller fra et andet EU-land.

Leverandøren kan som udgangspunkt altid selv medbringe elever fra sit hjemland eller et andet EU-land til løsning af opgaven, når de medbragte elever opfylder kontraktvilkåret. Når leverandøren medbringer elever fra sit hjemland eller et andet EU-land, kan disse være omfattet af uddannelsesordninger, der svarer til den danske uddannelsesordning. Det er ikke muligt at fastlægge grænserne for, hvornår en udenlandsk ordning ”svarer til” en dansk ordning, og ordregiveren dermed kan anse kontraktvilkåret for opfyldt. Dette vil bero på en konkret vurdering af den pågældende udenlandske ordning. Som angivet ovenfor er det – for så vidt angår klausuler om ansættelse af elever – afgørende, at den udenlandske ordning varetager et uddannelsesmæssigt formål.

Når leverandøren får anvist elever fra de relevante danske uddannelsesordninger, fordi leverandøren ikke medbringer elever fra sit hjemland (fx fordi en tilsvarende ordning ikke består) eller fra et andet EU-land, vil ordregiver kunne stille samme krav til de udenlandske leverandører, som ordregiver stiller til de danske leverandører.

Ordregiver kan derfor kræve, at den udenlandske leverandørs virksomhed er indrettet således, at virksomheden opfylder de hensyn, som ligger til grund for de danske regler om godkendelse af danske virksomheder. Kapitel 3.2 indeholder en beskrivelse af de overordnede krav som en dansk virksomhed skal opfylde som uddannelsessted. Ordregiver kan således i udbudsmaterialet stille krav om, at den udenlandske leverandør i sit tilbud dokumenterer, at virksomheden opfylder sådanne hensyn. Som alternativ kan ordregiver kræve, at den udenlandske leverandørs virksomhed vurderes med henblik på at sikre, at virksomheden opfylder disse hensyn.

På tilsvarende vis er ordregiver berettiget til at stille krav om, at virksomheden er indrettet således, at den anviste danske elev kan få godskrevet praktikuddannelsen som en del af sin uddannelse ifølge de relevante danske uddannelsesordninger.

Ens krav til små og store leverandører

En social klausul skal udformes således, at vilkårene skal opfyldes ensartet, uanset hvilken leverandør der vinder udbuddet, og uanset om leverandøren er en stor eller en lille virksomhed.

Når ordregiver skal vurdere, hvor mange eller hvor stor en andel praktikpladser, der skal stilles krav om i en social klausul, skal der derfor ikke tages udgangspunkt i virksomhedens størrelse men derimod i den udbudte

opgaves størrelse og karakter. Det skyldes, at kravet om praktikpladser skal være proportionalt med den udbudte opgaves volumen og karakter.

Sociale klausuler må derfor ikke indeholde forskellige vilkår for små og store leverandører. Det er derfor heller ikke muligt at udforme en klausul således, at små virksomheder vil kunne nøjes med at oprette færre praktikpladser end store virksomheder.

Boks 2.3: Sammenfatning (ikke-diskrimination og ligebehandling)

- Sociale klausuler må ikke udformes, så de i realiteten kun kan opfyldes af én leverandør eller en eksklusiv gruppe af nationale leverandører, eller så de er vanskeligere at opfylde for leverandører fra andre EU-lande. Vilkåret må ikke henvise til bestemte danske uddannelsesordninger som eneste mulighed for at opfylde den sociale klausul.
- Klausulen skal udformes, så vilkårene skal opfyldes ensartet, uanset hvilken leverandør, der vinder udbuddet, og uanset om leverandøren er en stor eller en lille virksomhed.
- Persongruppen skal defineres entydigt, objektivt og uafhængigt af bestemte danske ordninger, så klausulen kan læses uafhængig af henvisninger til et dansk lovgrundlag. Der må ikke opstilles bopælskrav for elever fra et andet EU-land eller krav om forhåndsgodkendelse af leverandører fra andre EU-lande.
- Klausulen skal tage højde for,
 - at ”elever” også omfatter elever fra andre EU-lande, som er omfattet af tilsvarende ordninger, dvs. ordninger med et uddannelsesmæssigt formål, og
 - at elever fra andre EU-lande ikke kan afvises med henvisning til, at uddannelsesordningen ikke er identisk med en dansk ordning.
- Leverandøren har ret til at ansætte elever fra sit hjemland eller andre EU-lande omfattet af uddannelsesordninger, som svarer til de ordninger, som klausulen er baseret på.
- Leverandørens evt. pligt til at rette henvendelse til en dansk anvisningsenhed for at få henvist elever fra danske uddannelser er alene subsidiær i forhold til leverandørens ret til at ansætte egne elever.

2.6.3 Proportionalitet

Proportionalitetsprincippet indebærer, at en national foranstaltning, der udgør en hindring af de fri bevægeligheder, skal være egnet og ikke gå ud over, hvad der er nødvendigt for at varetage det legitime formål, der retfærdiggør hindringen. I udbud indebærer princippet bl.a., at en ordregiver ikke må stille krav til en tilbudsgiver, som er uegnede eller går ud over, hvad der er nødvendigt i forhold til kontraktens udførelse. De forpligtelser, en social klausul pålægger tilbudsgiveren, skal dermed vurderes i forhold til den udbudte opgave.

Det er ikke muligt at give en udtømmende opregning af forhold, der skal indgå i ordregivers vurdering af, om ordregivers kontraktvilkår er i overensstemmelse med proportionalitetsprincippet. Om vilkåret er proportionalt vil *altid* bero på en konkret vurdering af samtlige omstændigheder for den konkrete udbudte opgave.

Ordregiver bør bl.a. inddrage følgende forhold i denne konkrete vurdering:

- Er vilkåret relevant for udførelsen af den pågældende kontrakt?
- Hvor lang tid skal vilkåret gælde?
- Hvor mange praktikpladser kan der kræves?

Er vilkåret relevant for udførelsen af den pågældende kontrakt?

Proportionalitetsprincippet indebærer, at vilkåret skal vurderes i forhold til den udbudte opgave og dermed, at vilkåret skal have tilknytning til kontraktens udførelse.

Proportionalitetsprincippet indebærer, at ordregiver først og fremmest skal foretage en vurdering af, om kontrakten er egnet til, at der stilles vilkår om ansættelse af elever til brug for kontraktens udførelse. Det vil som udgangspunkt ikke være proportionalt at stille krav om ansættelse af elever, hvis den konkrete kontrakt alene nødvendiggør arbejdsopgaver, der ikke er relevante i forhold til uddannelses- og praktikaftaler.

Erhvervsuddannelser, der er tilknyttet håndværksarbejder (udførende fag), må som udgangspunkt betragtes som relevante for gennemførelse af uddannelses- og praktikaftaler. Sådanne håndværksarbejder kan fx være tømrer, snedker, blikkenslager, elektriker, murer og maler. Opregningen er ikke udtømmende.

Selvom kontrakten vedrører håndværksarbejder, kan kontrakten efter omstændighederne indebære, at der til dens gennemførelse skal anvendes arbejdskraft med specialistviden. Ordregiver bør i sådanne tilfælde overveje, om kontrakten muliggør beskæftigelse af elever.

Hvor lang tid skal vilkåret gælde?

Ordregiver bør inddrage kontraktens tidsmæssige udstrækning ved fastlæggelsen af, hvor lang tid tilbudsgiveren skal være forpligtet af vilkåret.

Proportionalitetsprincippet indebærer i denne henseende *for det første*, at en social klausul om ansættelse af elever til brug for kontraktens udførelse ikke må forpligte tilbudsgiveren i længere tid end den pågældende kontrakts løbetid. Ordregiver må derfor ikke stille krav om, at tilbudsgiver skal ansætte en elev i en flerårig uddannelse, hvis kontraktperioden alene er fx 8 måneder, da et sådan vilkår ikke vil være proportionalt.

Proportionalitetsprincippet indebærer *for det andet*, at ordregiver ved kontrakter af ganske kortvarig periode bør overveje, om det vil være umuligt for tilbudsgiver at oprette praktikpladser til brug for kontraktens udførelse. I så tilfælde vil et vilkår om ansættelse af elev ikke være proportionalt og dermed i strid med EU-retten. For kontrakter af kortere tidsmæssig udstrækning end en hel erhvervsrettet ungdomsuddannelse bør ordregiver derfor i det hele taget vurdere de potentielle tilbudsgiveres faktiske muligheder for at indgå uddannelses- eller praktikaftaler, der ikke overstiger kontraktens løbetid.

Det er således kontraktens løbetid, der er afgørende for, hvor lang tid en social klausul om ansættelse af elever maksimalt kan gælde.

Hvor mange praktikpladser kan der kræves?

Antallet af elever, der skal beskæftiges under kontrakten, skal være proportionalt med den konkrete opgaves art og størrelse.

Hvis den konkrete kontrakt vurderes egnet til vilkår om ansættelse af elever, må ordregiver ikke stille krav om et uforholdsmæssigt stort antal praktikpladser til brug for kontraktens udførelse. Hvor mange praktikpladser der kan kræves, vil bero på en konkret vurdering af kontraktens art og størrelse.

Kontraktværdien og den samlede lønsum kan være indikatorer for, om og – i givet fald – hvor mange elever, der kan kræves for at løse opgaven. Begge elementer bør indgå i vurderingen, da kontraktværdien alene ikke nødvendigvis giver et billede af den medarbejdermæssige størrelse af opgaven, bl.a. fordi materialeomkostninger m.v. kan udgøre en væsentlig udgiftspost. På samme måde kan medarbejdergruppens sammensætning også have betydning for vurderingen af opgavens medarbejdermæssige størrelse.

Ordregiver bør derfor foretage en vurdering af, hvor mange medarbejdere en potentiel leverandør må forvente at bruge til at udføre den udbudte opgave for dermed at vurdere, hvor mange elever, der kan stilles krav om. Da proportionalitetsprincippets opfyldelse forudsætter en konkret vurdering af samtlige omstændigheder for udførelsen af den konkrete kontrakt, er det ikke muligt entydigt at fastsætte en rettesnor for denne vurdering.

Rapportens kapitel 4.3. om erfaringer i Danmark indeholder en nærmere beskrivelse af, hvordan proportionalitetsprincippet i denne henseende er håndteret i praksis.

Boks 2.4: Sammenfatning (proportionalitetsprincippet)

- Det beror på en konkret vurdering, om kontrakten er egnet til at stille vilkår om ansættelse af elever til brug for kontraktens udførelse.
- Vilkåret må ikke forpligte leverandøren i længere tid end den konkrete kontrakts løbetid.
- Ved ganske korte kontraktperioder bør det overvejes, om det er muligt for leverandøren at indgå uddannelses- eller praktikaftaler til brug for kontraktens udførelse.
- Der skal foretages en konkret vurdering af hvor mange elevansættelser, det vil være proportionalt at stille krav om.

2.6.4 Udførelse af kontrakten i ordregiverens land

Ifølge Kommissionen er offentlige kontrakter om bygge- og anlægsarbejder og tjenesteydelser den bedste mulighed for en ordregivende myndighed til at anvende sociale klausuler vedrørende kontraktens udførelse. Kommissionen finder det vanskeligere at indføre kontraktbestemmelser vedrørende udførelsesformen (dvs. selve produktionen) i forbindelse med vareindkøbskontrakter (hvor det er almindeligt, at produktionen foregår i leverandørens hjemland). Dette hænger sammen med, at indførelse af bestemmelser, der kræver ændring af organisationen, strukturen eller politikken i en virksomhed, der er etableret i en anden medlemsstat, kan være diskriminerende eller udgøre en uberettiget hindring for samhandlen.²⁸

Henset til Kommissionens betragtninger, må kerneområdet for sociale klausuler om praktikpladser som udgangspunkt være udbud af bygge- og anlægskontrakter og tjenesteydelseskontrakter, hvor den udbudte opgave skal udføres her i landet – dvs. hvor leverandøren eller dennes ansatte fysisk indfinder sig ”på stedet” for at udføre den udbudte opgave for ordregiveren.

Det må indebære, at ved udbud af kontrakter, der indeholder elementer af både produktion af varer og udførelse af en tjenesteydelse eller et bygge- og anlægsarbejde, er det udførelsen af tjenesteydelsen eller bygge- og anlægsarbejdet, der kan underlægges vilkår om ansættelse af elever til brug for installationen.

Tilfælde, hvor en udenlandsk tilbudsgiver rekrutterer danske elever til udførelse af kontrakten, udgør ikke et problem i forhold til Kommissionens betragtninger – det afgørende er, at kontrakten udføres her i landet.

2.7 OVERFØRSEL AF ELEVER ELLER KRAV OM NYANSÆTTELSE

Der er forskellige muligheder for at udforme et vilkår om ansættelse af elever. Vilkåret kan udformes, så ordregiver kræver, at der til løsningen af den konkrete opgave skal nyansættes et bestemt antal/en bestemt andel elever (”model 1”). Alternativt kan allerede ansatte elever tages i betragtning til brug for leverandørens opfyldelse af vilkåret i udbuddet, dvs. hvor ordregiver tillader, at leverandøren opfylder vilkåret ved at overføre allerede ansatte elever til brug for udførelsen af den udbudte kontrakt (”model 2”).

Model 1: Når leverandøren skal nyansætte elever indebærer vilkåret, at forpligtelsen ikke kan opfyldes ved at overføre allerede ansatte elever til den udbudte opgave. Praktikpladser vil mest effektivt kunne oprettes via et sådant fast vilkår om, at der skal ske nyansættelse af et bestemt antal/andel elever - uanset hvor mange elever leverandøren i øvrigt allerede har ansat.

²⁸ Sociale hensyn ved indkøb, en vejledning i mulighederne for at tage sociale hensyn ved offentlige indkøb, EU-Kommissionen 2011, side 45.

Kravet kan som udgangspunkt ikke anses for uproportionalt, når det lægges til grund, at det er den udbudte opgave i sig selv, der ”bærer” forpligtelsen til nyansættelser, dvs. at ansættelseskravet er afstemt i forhold til opgavens størrelse og karakter.

Et sådan krav vil gøre det forholdsvis enkelt at konstatere, hvor mange praktikpladser, der bliver oprettet til brug for kontraktens udførelse. På den anden side kan et sådan krav efter omstændighederne have til følge, at virksomheder er tilbageholdende med at indgå uddannelses- og praktikaftaler på ”frivillig basis”, hvis de alligevel vil blive forpligtet til at ansætte elever i forbindelse med indgåelse af kontrakter med ordregivere.

Model 2: Når leverandørens eksisterende uddannelses- eller praktikaftaler kan opfylde vilkåret, kan ordregiver tage hensyn til de virksomheder, der allerede har oprettet praktikpladser i virksomheden. I givet fald tillades det i klausulen, at virksomheden kan overflytte allerede ansatte elever fra andre dele af virksomheden til udførelse af den udbudte opgave, forudsat at disse elever falder inden for persongruppen i den sociale klausul. Det bemærkes, at overflytningen af elever til den konkrete opgave er et egentligt krav, da det er en betingelse, at et kontraktvilkår er knyttet til kontraktens udførelse. Ud fra samme overvejelser vil opfyldelse af den sociale klausul også kunne dokumenteres vha. eventuelle mærkningsordninger rettet mod virksomheder, der allerede har oprettet praktikpladser, forudsat at mærkningsordningen lever op til kravene i den konkrete sociale klausul, og forudsat at det krævede antal elever i henhold til klausulen bliver overført til den konkrete opgave. Der vil dog ikke kunne stilles krav om, at virksomheden skal være en del af en sådan mærkningsordning. Ordningen kan således alene tjene som dokumentation for visse elementer i forhold til den sociale klausul.

Hvis ordregivers vilkår tillader, at allerede ansatte elever kan ”overføres” til brug for udførelsen af den konkrete kontrakt, kan det være vanskeligt at konstatere, om der bliver indgået flere uddannelses- eller praktikaftaler som følge af vilkåret i udbuddet.

Det bemærkes, at hverken EU-Domstolen eller Klagenævnet for Udbud har taget stilling til, om de ovennævnte modeller er i overensstemmelse med EU-rettens regler og grundlæggende principper. Det må imidlertid på det foreliggende grundlag antages, at ordregiver kan vælge enten at tillade overførsel af elever til brug for udførelsen af den konkrete kontrakt eller stille krav om nyansættelse af et nærmere angivet antal elever.

En særlig situation opstår, hvis leverandøren påberåber sig, at denne er nødsaget til at afskedige ansatte pga. overkapacitet. Her kan det overvejes, om ordregiver først kan stille krav om elevansættelser, hvis leverandøren efterfølgende får behov for at foretage nyansættelser. Med andre ord opstår spørgsmålet, om elevkravet i en overkapacitetssituation kan eller skal ”udskydes” til tidspunktet for leverandørens behov for nyansættelser eller – hvis et sådant behov ikke opstår i kontraktens løbetid – slet ikke skal efterleves? Spørgsmålet involverer overvejelser af såvel udbudsretlig som ansættelses-/funktionærretlig karakter.

En ”udskydelse” af ansættelsen ville fx indebære risiko for, at mindre virksomheder – i strid med ligebehandlingsprincippet – favoriseres i en sådan situation, hvis det kan lægges til grund, at disse oftest vil kunne påberåbe sig overkapacitetshensynet, og at de i tilfælde af manglende behov for nyansættelse i kontraktens løbetid i sidste ende kan undgå at opfylde vilkåret.

Det følger af funktionærloven, at en arbejdsgiver har ret til at lede og fordele arbejdet, dvs. ret til frit at tilrettelægge arbejdet, herunder ansætte og afskedige personale af saglige grunde. Det er som overordnet udgangspunkt sagligt at afskedige en ansat funktionær, hvis stilling reelt er overflødiggjort, fx som følge af overbemanding eller nedskæringer. I så tilfælde er leverandørens overkapacitet ikke opstået på grund af den sociale klausul. En sådan afskedigelse er som overordnet udgangspunkt også saglig, selvom der i forbindelse med afskedigelsen ansættes en elev som led i opfyldelsen af en social klausul, forudsat at den nyansatte elev ikke overtager en stilling og et stillingsindhold, der i hovedsagen er blevet varetaget af den afskedigede medarbejder. Det beror på en konkret vurdering, om den nyansatte elev reelt varetager samme stilling og stillingsindhold som funktionæren.

Af ovennævnte grunde kan hensynet til en leverandørs overkapacitet med hensyn til funktionærer som udgangspunkt ikke berettiger til, at kontraktvilkåret ”udskydes” eller slet ikke efterleves af leverandøren.²⁹

Spørgsmål om afskedigelse af andre arbejdstagere end funktionærer, herunder erhvervsuddannelses- og erhvervsgrunduddannelseselever, er som udgangspunkt reguleret af hovedaftaler og overenskomstaftaler mellem arbejdsmarkedets parter. Der er ikke i denne rapport taget stilling til adgangen til at afskedige arbejdstagere omfattet af disse aftaler.

Boks 2.5: Sammenfatning (overførsel eller nyansættelser)

- Vilkår om ansættelse af elever kan udformes enten
 - som krav om nyansættelse af et bestemt antal elever, uanset hvor mange elever leverandøren i øvrigt har ansat, eller
 - med tilladelse til at leverandøren ”overfører” allerede ansatte elever til udførelsen af den konkrete udbudte opgave.
- Vilkåret skal som udgangspunkt efterleves af leverandøren, selvom leverandøren har medarbejdermæssig overkapacitet.

2.8 KONTROL OG MISLIGHOLDELSE

Det er vigtigt, at ordregiver opstiller supplerende kontraktvilkår, der giver ordregiver mulighed for at kontrollere, følge op på samt påberåbe sig en evt. manglende opfyldelse af den sociale klausul.

På nuværende tidspunkt er det uafklaret, om der i medfør af EU-retten kan udledes en generel og ubetinget pligt for ordregiver til i faserne for kontraktens udførelse at kontrollere og følge op på, om sociale klausuler i en udbudt kontrakt er blevet opfyldt. EU-domstolen har (endnu) ikke taget stilling til dette spørgsmål. EU-Domstolen har i sag C-448/01 (Wienstrom) i præmis 52 udtalt, at et tildelingskriterium, hvortil der ikke er knyttet krav, der gør det muligt at foretage en effektiv kontrol med nøjagtigheden af de oplysninger, der er fremlagt af de bydende, er i strid med de EU-retlige principper, der gælder for offentlige kontrakter. Dommen angår muligheden for at kontrollere de afgivne bud i forhold til de opstillede tildelingskriterier (kontrol i tildelingsfasen), og forholder sig dermed ikke til kontrol af kontraktvilkår i kontraktfasen.

Det vil kunne give anledning til problemer, hvis kontrakten ikke tager højde for, hvad der skal ske, hvis leverandøren ikke overholder den sociale klausul.

Dels vil det i sidste ende kunne resultere i en skævvridning af konkurrencen, hvis ordregiver ikke følger op på, om den sociale klausul er blevet opfyldt. Det skyldes, at den vindende leverandør uden videre har haft pligt til at acceptere den sociale klausul. I modsat fald skulle denne leverandørs tilbud have været afvist som ukonditionsmæssigt. Hvis ordregiver undlader at følge op på samt påtale en manglende opfyldelse af den sociale klausul, vil den vindende leverandør have opnået en konkurrencemæssig fordel i sammenligning med de øvrige leverandører, der ikke vandt udbuddet, men som - hvis de havde vundet - ville have opfyldt den sociale klausul. Dermed har den vindende leverandør i praksis fået lempeligere betingelser i forhold til de konkurrerende leverandører.³⁰

Dels vil det alene være de almindelige obligationsretlige regler, der gælder i tilfælde af manglende opfyldelse af klausulen. Det kan give en vis usikkerhed med hensyn til muligheden for at gøre misligholdelsesbeføjelser gældende i en konkret sag, med mindre der er taget højde for forholdet i den udbudte kontrakt.

²⁹ Det er tidligere antaget, at en afskedigelse, der alene skyldes, at ny arbejdskraft skal ansættes, som udgangspunkt vil være usaglig, hvis nyansættelserne forudsætter, at allerede ansat personale afskediges. Se hertil ”Rapport fra Udvalg om Sociale Klausuler”, Erhvervsministeriet 2000, afsnit ”Overførsel fra anden beskæftigelse hos leverandøren. Leverandørens anvendelse af allerede ansatte” og Erhvervsministeriets vejledning ”Sociale klausuler i praksis”, s. 41-42. Rapporten vedrørte ikke elevansættelser.

³⁰ Jf. tilsvarende betragtningerne på s. 17 i Konkurrenceverks vejledning ”Miljøhensyn og Sociala Hänsyn i offentlig uphandling” juni 2011.

Selv om der næppe kan siges at eksistere en pligt efter EU-reglerne til at undersøge og kontrollere, at kontraktvilkåret er opfyldt, peger alle hensyn på, at ordregiver bør opstille supplerende kontraktvilkår, så ordregiver kan kontrollere samt påberåbe sig, hvis den sociale klausul ikke opfyldes som forudsat.³¹ Ordregiver bør også sikre sig, at en sådan kontrol og opfølgning rent faktisk finder sted.

Disse supplerende vilkår bør dog tage højde for, at den sociale klausul alene er en biforpligtelse. Det er derfor betænkeligt fx at indføre meget vidtgående misligholdelsesbeføjelser, hvis der er tale om enkeltstående misligholdelser af de pligter, aftalen omfatter. Det taler for, at kun en misligholdelse, som fastholdes eller gentages efter påkrav, bør kunne medføre bod eller andre sanktioner – ultimativt ophævelse.³²

Boks 2.6: Sammenfatning (kontrol og misligholdelse)

- Der bør opstiles supplerende kontraktvilkår, så ordregiver kan kontrollere, følge op på samt påberåbe sig manglende opfyldelse af den sociale klausul.

³¹ Jf. til støtte herfor Kommissionens vejledning om "Sociale hensyn ved indkøb - en vejledning i mulighederne for at tage sociale hensyn ved offentlige indkøb", afsnit 5, hvori er anført "en vedvarende utilstrækkelig kontraktudførelse fra den vindende leverandørs side bør føre til påberåbelse af betingelserne for kontraktbrud, selv om ethvert skridt, der foretages, skal være rimeligt."

³² Jf. eksemplerne på s. 20-21 og s. 42-43 i "Sociale Klausuler i Praksis" (Vejledning for sagsbehandlere, der skal bruge sociale klausuler ved offentlige udbud, Erhvervsministeriet 2000). Der henvises endvidere til "Rapport fra Udvalg om Sociale Klausuler", Erhvervsministeriet 2000 (se afsnit A – Kontrol og misligholdelse).

Kapitel 3

Uddannelsesområder hvor sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler kan anvendes

3.1 UDDANNELSER MED LOVREGULERET PRAKTIKUDDANNELSE

Formålet med dette kapitel er at redegøre for uddannelser i Danmark med lovreguleret praktikuddannelse.

Kapitlet tager udgangspunkt i

- Lov om erhvervsuddannelser³³ (jf. afsnit 3.1.1) og
- Lov om erhvervsgrunduddannelse m.v.³⁴ (jf. afsnit 3.1.2).

Begge uddannelsesordninger indeholder praktikuddannelse. Praktikuddannelsen beror i udgangspunktet på en aftale mellem en elev og en arbejdsgiver. Uddannelsessystemerne omfatter en flerhed af beskæftigelsesområder inden for blandt andet byggeri, fremstillingsvirksomhed, jordbrug, transport, medier, sundhed, el, fødevarer, service og merkantile erhverv.

Arbejdsgruppen har ikke fundet det muligt eller hensigtsmæssigt på forhånd at udpege nogle uddannelsesområder eller enkelte uddannelser som mere relevante end andre, når det handler om at anvende sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler. Dette skyldes bl.a., at vurderingen af hvilke uddannelser, som kan være aktuelle i forhold til det enkelte udbud, afhænger af den pågældende tjenesteydelse eller bygge- og anlægsopgave, som udbydes, jf. afsnit 2.6.3. Hertil kommer, at kontraktvilkår om uddannelses- og praktikaftaler kan involvere en række udfordringer, der skal håndteres med afsæt i den udbudte kontrakt, og som ordregiver vil være den nærmeste til at forholde sig til. Disse udfordringer kan være:

- Uddannelses- eller praktikaftalens tidsmæssige udstrækning kan være vanskelig at forene med den udbudte kontrakts varighed.
- Manglende praktikpladssøgende elever inden for det uddannelsesområde, der er relevant for kontraktens udførelse.
- Virksomhedens manglende rådighed over eleven i kontraktperioden pga. elevens skoleophold.

Disse problemstillinger er nærmere uddybet i afsnit 3.1.3.

3.1.1 Erhvervsuddannelser

Erhvervsuddannelserne er reguleret i lov om erhvervsuddannelser og har bl.a. til formål *at* motivere unge til uddannelse, *at* sikre unge reel mulighed for at vælge inden for en flerhed af erhvervsuddannelser samt *at* imødekomme arbejdsmarkedets behov for erhvervsfaglige og generelle kvalifikationer vurderet under hensyn til den erhvervsmæssige og samfundsmæssige udvikling.

Erhvervsuddannelserne omfatter et bredt uddannelsesområde, som består af flere end 100 uddannelser med flere end 300 specialer og kompetencegivende trin. Oversigt over erhvervsuddannelserne er vedlagt som [bilag 3](#). Disse uddannelser, specialer og trin har en meget stor variation med hensyn til varighed, struktur og

³³ Jf. lovbekendtgørelse nr. 171 af 2. marts 2011.

³⁴ Jf. lovbekendtgørelse nr. 987 af 16. august 2010.

indhold og deraf følgende forskellige muligheder for at indgå uddannelsesaftaler. Endvidere gælder det, at erhvervsuddannelserne samlet dækker over et bredt spektrum af stillinger, da de enkelte uddannelser, herunder specialer og trin, hver dækker over flere stillingsfunktioner.

Fælles for uddannelsesaftaler i erhvervsuddannelserne er, at aftalerne er uopsigelige efter en prøvetid på tre måneder. Der kan indgås følgende typer af uddannelsesaftaler:

- Klassiske uddannelsesaftaler
- Restuddannelsesaftaler
- Kombinationsaftaler
- Korte aftaler og
- Delaftaler

En *klassisk uddannelsesaftale*³⁵ er en aftale, der omfatter samtlige praktik- og skoleperioder i en given uddannelse (eller et kompetencegivende trin) samt den afsluttende prøve, dog eventuelt uden det indledende grundforløb på skole. Disse uddannelsesaftaler varer typisk fra tre til fire år, men kan vare fra et til fem et halvt år afhængigt af hvilken uddannelse, det drejer sig om.

En *restuddannelsesaftale*³⁶ er en aftale, der omfatter resten af en uddannelse, som den pågældende elev allerede har gennemført delvis fx på grund af praktikvirksomhedens konkurs. En sådan aftale kan kun omfatte elevens resterende uddannelse.

En *kombinationsaftale*³⁷ er en aftale mellem en elev og flere praktikvirksomheder, hvoraf det fremgår, hvilke skole- og praktikperioder den enkelte virksomhed har del i. Kombinationsaftaler findes i to varianter: En variant, hvor de deltagende virksomheder på forhånd har indgået aftale om fordeling af eleven i dennes uddannelse, og en variant, hvor kun én virksomhed er kendt ved aftalens indgåelse, men denne virksomhed har forpligtiget sig til at indgå aftale med en eller flere andre virksomheder om, at den eller disse virksomheder overtage uddannelsen af eleven i et nærmere aftalt omfang.

En *kort aftale*³⁸ er en aftale, der består af mindst en hel praktikperiode med tilhørende skoleperiode i en uddannelses hovedforløb. Aftalen kan omfatte yderligere perioder, herunder grundforløbet. Det er ikke muligt at sige noget konkret om den tidsmæssige udstrækning af en kort aftale, da det afhænger af den pågældende uddannelse, de pågældende perioder og de pågældende parter, der indgår aftalen. En elev, der har afsluttet en kort uddannelsesaftale, som ikke omfatter uddannelsens afsluttende del, skal derpå indgå en ny uddannelsesaftale eller optages til skolepraktik for at kunne afslutte sin uddannelse.

En *delaftale*³⁹ kan alene indgås med elever, der er optaget til skolepraktik. Denne type uddannelsesaftale kan derfor alene indgås inden for uddannelser, der udbydes med skolepraktik. En delaftale består af maksimalt en praktikperiode. En delaftale kan derfor være af meget begrænset tidsmæssig udstrækning.

3.1.2 Erhvervsgrunduddannelse (egu)

Erhvervsgrunduddannelse (egu) er reguleret i lov om erhvervsgrunduddannelse m.v. Uddannelsen har bl.a. til formål at sikre, at den unge opnår personlige, sociale og faglige kvalifikationer, som dels giver umiddelbar adgang til at fortsætte i anden erhvervskompetencegivende uddannelse, dels giver grundlag for beskæftigelse på arbejdsmarkedet.

Reglerne om egu er afgrænset til unge, som er under 30 år, bosat i en dansk kommune, ikke er under uddannelse eller i beskæftigelse og ikke har forudsætninger for umiddelbart at gennemføre en anden kompetencegivende ungdomsuddannelse.

35 Jf. erhvervsuddannelseslovens § 48, stk. 1, 1. og 2. pkt.

36 Jf. erhvervsuddannelseslovens § 48, stk. 5.

37 Jf. erhvervsuddannelseslovens § 48, stk. 3, og bekendtgørelse om erhvervsuddannelsers §§ 94 - 98.

38 Jf. erhvervsuddannelseslovens § 48, stk. 1, 3. og 4. pkt.

39 Jf. erhvervsuddannelseslovens § 66 f.

Egu er en kompetencegivende, individuelt tilrettelagt uddannelse, der er rettet mod beskæftigelse, og som samtidig skal give grundlag for eventuel fortsat uddannelse. Der er tale om en vekseluddannelse, hvor praktikophold kombineres med fagligt relevante skoledele.

Når egu-elever skal i praktik i en virksomhed, sker dette på baggrund af en praktikaftale mellem eleven og virksomheden. Disse aftaler tager udgangspunkt i den pågældende elevs individuelt tilrettelagte uddannelsesplan og er typisk af kortere varighed. Hver gang en egu-plan underskrives, oprettes principielt en ny individuel uddannelse, som er tilpasset den enkelte unges forudsætninger, ønsker og behov. En egu-plan kan således sammensættes frit inden for en op til 2-årig ramme med mellem 20-40 uger på skole. Skole og praktik kan veksle i løbet af en uge. I særlige tilfælde kan uddannelsen forlænges med op til et års praktik.

Da egu er individuelt tilrettelagt og dermed ikke er en standardiseret uddannelse med et fælles forløb for alle egu-elever, vil krav, der alene omhandler ansættelse af egu-elever eller tilsvarende i forbindelse med indgåelse af offentlige kontrakter, ikke kunne opfyldes, hvis der på tidspunktet for aftaleforholdets påbegyndelse ikke er egu-elever til rådighed inden for et uddannelsesområde, som er relevant i forhold til aftalens indhold.

3.1.3 Udfordringer ved forskellige typer af uddannelsesaftaler

Anvendelse af krav om indgåelse af uddannelsesaftaler i forbindelse med udbud indeholder overordnet tre udfordringer.

For det første er der den tidsmæssige udstrækning af den pågældende uddannelsesaftaletype, som enten kan være kortere eller længere, end det pågældende projekt, som udbuddet angår.

Det er derfor vigtigt, at ordregiveren forud for indførelse af en social klausul om uddannelsesaftaler i udbudsmaterialet har undersøgt sammenhængen mellem kontraktens tidsmæssige udstrækning og de relevante uddannelsers sammensætning

For det andet er det ikke garanteret, at der på tidspunktet for kontraktens udførelse findes praktikpladssøgende elever, som vil kunne medvirke til projektet. Dette kan fx skyldes, at de aktive praktikpladssøgende ikke i deres uddannelse er nået til at påbegynde oplæring i de kompetencemål, som kontraktudførelsen kan bidrage med, eller at de praktikpladssøgende i deres uddannelse har passeret de kompetencemål, som kontraktudførelsen giver mulighed for. Variationen af arbejde i kontraktudførelsen skal således ses i forhold til elevernes kompetencemål for praktikuddannelsen, hvorfor opgaver med en mindre grad af variation kan begrænse virksomhedens mulighed for at opfylde krav om indgåelse af uddannelsesaftaler.

Det er derfor vigtigt, at ordregiveren forud for indførelse af en social klausul om praktikpladser har undersøgt, om der findes praktikpladssøgende elever inden for det pågældende uddannelsesområde, som efterspørger oplæring i de kompetencemål, som kontraktens udførelse giver mulighed for at opnå. Ordregiver kan undersøge dette ved fx at henvende sig til de erhvervsskoler, som udbyder den eller de for kontrakten relevante uddannelser.

For det tredje gælder det for erhvervsuddannelse, at der er tale om vekseluddannelse, hvor elevernes uddannelser veksler mellem praktikuddannelse og skoleundervisning. En tilbudsgiver vil derfor ikke kunne være sikker på, at eleven kan deltage i hele projektet. For virksomheder, der ikke allerede har den pågældende elev ansat, vil det kunne medføre usikkerhed om de reelle omkostninger ved projektet, hvis virksomheden har behov for at finde en erstatning for eleven i den periode, hvor eleven er fraværende pga. skoleundervisning.

Det er derfor vigtigt, at ordregiveren forud for indførelse af en social klausul om uddannelsesaftaler forholder sig til, om elevernes eventuelle fravær i en del af kontraktperioden pga. skoleundervisning kan indebære, at det for udførelsen af den konkrete kontrakt synes meningsløst at stille krav om ansættelse af elever.

3.2 KRAV TIL PRAKTIKVIRKSOMHEDERNE

3.2.1 Krav til danske virksomheder med elever omfattet af lov om erhvervsuddannelser

En virksomhed, der ønsker at ansætte en erhvervsuddannelseselev, skal efter erhvervsuddannelsesloven godkendes til den uddannelse eller del af en uddannelse, som aftalen skal omfatte. Godkendelsen gives efter ansøgning af vedkommende faglige udvalg, som er en særlig forvaltningsmyndighed, nedsat af arbejdsmarkedets parter inden for de enkelte uddannelsesområder.

En virksomhed kan kun godkendes som praktikvirksomhed efter lov om erhvervsuddannelser, hvis den har enten hovedsæde i Danmark eller en afdeling med hjemsted i Danmark og virksomheden er registreret i Det Centrale Virksomhedsregister (CVR). Det faglige udvalg træffer afgørelse om, hvorvidt en virksomhed kan godkendes som praktiksted inden for udvalgets faglige område. Afgørelsen træffes på grundlag af en konkret vurdering. I en sådan vurdering indgår, om virksomheden vil kunne gennemføre praktikuddannelsen i overensstemmelse med de praktikregler, der er fastsat for vedkommende uddannelse, og om virksomheden kan give eleven tilfredsstillende oplæringsforhold. Yderligere krav i forbindelse med godkendelse fastlægges under hensyntagen til den enkelte erhvervsuddannelses karakter, jf. bilag 3.

Erhvervsskolerne kan derudover godkende virksomheder til at gennemføre praktikuddannelse for konkrete, navngivne elever.

Alle godkendte virksomheder og alle praktikpladssøgende elever er registreret på portalen www.praktikpladsen.dk.

Oplysningerne om virksomhederne omfatter som minimum følgende:

- 1) Virksomhedens navn.
- 2) Adresse.
- 3) Praktikstedets adresse.
- 4) Hvilken uddannelse godkendelsen omfatter.
- 5) Godkendelsens nærmere indhold.

Oplysningerne om praktikpladssøgende omfatter som minimum de pågældendes uddannelsesønsker.

3.2.2 Krav til danske virksomheder med elever omfattet af lov om erhvervsgrunduddannelse m.v.

Der gælder ikke en formel godkendelsesprocedure for virksomheder, der ønsker at indgå praktikaftaler med egu-elever, men praktikaftalen i dens endelige form skal godkendes af den tilrettelæggende kommune. Uddannelsen er individuelt tilrettelagt, hvorfor en virksomheds muligheder for at kunne indgå praktikaftale med en egu-elev må vurderes i hvert enkelt tilfælde. Vurderingen skal foretages ud fra elevens kvalifikationer, ønsker til uddannelse, fremtidigt job og virksomhedens forhold.

3.2.3 Krav til udenlandske virksomheder, der får anvist elever omfattet af danske uddannelsesordninger

Som anført i kapitel 2.6.2 kan leverandører fra andre EU-lande altid vælge at medbringe egne elever til at opfylde et kontraktvilkår om uddannelses- og praktikaftaler.

Hvis leverandøren ikke kan eller ønsker at medbringe egne elever, kan der fastsættes et vilkår i kontrakten om, at leverandøren i givet fald skal henvende sig til en dansk anvisningsenhed med henblik på at få anvist det krævede antal elever.

Hvis leverandøren får anvist elever omfattet af de relevante danske uddannelsesordninger (lov om erhvervsuddannelser eller lov om erhvervsgrunduddannelse m.v.), vil ordregiver kunne stille samme krav til de udenlandske leverandører, som ordregiver stiller til de danske leverandører.

For så vidt angår danske regler om godkendelse af en virksomhed som uddannelsessted, kan ordregiver kræve, at den udenlandske leverandørs virksomhed er indrettet således, at virksomheden opfylder de hensyn,

som ligger til grund for de danske regler om godkendelse af danske virksomheder. Ordregiver kan således i udbudsmaterialet stille krav om, at den udenlandske leverandør – hvis virksomheden ikke selv medbringer egne elever – i sit tilbud dokumenterer, at virksomheden opfylder sådanne hensyn. Som alternativ kan ordregiver kræve, at den udenlandske leverandørs virksomhed vurderes med henblik på at sikre, at virksomheden opfylder disse hensyn i de tilfælde, hvor virksomheden ender med at få anvist elever fra danske uddannelser. På tilsvarende vis er ordregiver berettiget til at stille krav om, at virksomheden er indrettet således, at den anviste elev fra en dansk uddannelse kan få godskrevet praktikopholdet i den udenlandske virksomhed i elevens uddannelse ifølge de relevante danske uddannelsesregler. Som følge af, at gyldighedsområdet for lov om erhvervsuddannelser kun omfatter Danmark, kan et fagligt udvalg ikke godkende virksomheder udenfor landets grænser. Ordregiver og tilbudsgivere kan dog søge råd og vejledning herom hos det faglige udvalg for den pågældende erhvervsuddannelse, som er relevant i forbindelse med den udbudte opgave.⁴⁰ Tilsvarende kan ordregivere og leverandører indhente kontaktoplysninger om praktikpladssøgende elever inden for de enkelte erhvervsuddannelser.⁴¹

3.3 SAMMENFATNING

Sammenfattende kan det konkluderes, at ordregiver forud for indførelsen af kontraktvilkår i udbudsmaterialet om leverandørens indgåelse af uddannelses- og praktikaftaler bør:

- Undersøge sammenhængen mellem kontraktens tidsmæssige udstrækning og de relevante uddannelsers sammensætning.
- Undersøge om der findes praktikpladssøgende elever inden for det pågældende uddannelsesområde, som efterspørger oplæring i de kompetencemål, som kontraktens udførelse giver mulighed for at opnå.
- Forholde sig til, om elevernes eventuelle fravær i en del af kontraktperioden pga. skoleundervisning kan indebære, at det for udførelsen af den konkrete kontrakt synes meningsløst at stille krav om ansættelse af elever.

⁴⁰ En oversigt over de faglige udvalg findes på www.fagligeudvalg.dk.

⁴¹ Sådanne kontaktoplysninger findes på www.praktikpladsen.dk.

Kapitel 4

Erfaringer fra ind- og udland

4.1 INDLEDNING

Formålet med dette kapitel er at identificere danske og internationale eksempler på brug af sociale klausuler om praktikpladser. Eksemplerne er indsamlet før april 2012.

Det bemærkes indledningsvist, at gennemgangen af eksempler i ind- og udland primært har til formål at tjene til inspiration for, hvordan man i praksis kan arbejde med sociale klausuler om praktikpladser. Arbejdsgruppen har ikke haft mulighed for at vurdere, om eksemplerne er i overensstemmelse med EU-reglerne idet det ville kræve indgående kendskab til den konkrete situation/udbud. Det kan derfor være usikkert, om de anførte eksempler er medholdelige i forhold til EU-retten.

Der findes et bredt spektrum af kontraktvilkår om sociale klausuler i forbindelse med offentlige udbud, der spænder over krav om, at leverandøren har formuleret en personalepolitik om fx at ansætte elever til krav om, at leverandøren fx ansætter et bestemt antal eller en bestemt andel elever i forbindelse med udførelsen af den udbudte opgave. Midt på spektret findes opfordringer til leverandøren om at ansætte en bestemt andel elever. Muligheden for at kontrollere, om klausulerne overholdes, og om de har den ønskede effekt vil variere afhængigt af, hvilken type af social klausul, der er tale om. Herudover findes der en række øvrige frivillige ordninger, herunder partnerskabsaftaler, som også sigter på at øge antallet af praktikpladser.

Som nævnt i kapitel 1 er rapportens fokus først og fremmest rettet imod sociale klausuler i form af bindende kontraktvilkår – dvs. vilkår, der skal opfyldes uanset hvilken leverandør, der vinder udbuddet. Arbejdsgruppen har dog valgt at foretage en bredere indsamling af eksempler på sociale klausuler om praktikpladser. Det skal ses i lyset af, at det kun har været muligt at identificere relativt få eksempler, der *forpligter* leverandøren til at ansætte elever som led i udførelsen af offentlige opgaver, og der er ikke i forbindelse med danske udbud identificeret eksempler med udenlandske tilbudsgivere og disses efterlevelse af krav om praktikpladser. Der er dog identificeret flere eksempler på, at oprettelse af praktikpladser i tilknytning til udførelsen af offentlige kontrakter er baseret på frivillige ordninger frem for egentlige krav. Kapitlet sonderer således mellem kontraktvilkår om sociale klausuler om praktikpladser og frivillige ordninger som fx partnerskaber med fokus på praktikpladser.

Gennemgangen vil, i det omfang det er muligt ud fra det tilgængelige materiale, bl.a. fokusere på følgende spørgsmål:

- Hvilke udbudsområder initiativet omhandler
- Hvilke elevgrupper initiativet omhandler
- Hvordan kontraktvilkåret er udformet
- Hvordan det sikres, at der er proportionalitet i kravet til praktikpladser (herunder kontraktsum og kontraktens varighed)
- Hvordan gensidig anerkendelse af udenlandske praktikordninger sikres
- Hvorvidt og hvordan der følges op på kontraktvilkår
- Hvorvidt initiativet har haft en effekt

Eksemplerne på sociale klausuler og frivillige ordninger vedrører alle igangværende projekter, hvorfor det ikke er muligt at opgøre en endelig effekt af de forskellige tiltag.

I det følgende præsenteres udenlandske erfaringer med brugen af sociale klausuler om praktikpladser eller lignende (afsnit 4.2), danske erfaringer med brugen af sociale klausuler om praktikpladser (afsnit 4.3), erfaringer med opfordringsklausuler og frivillige ordninger (afsnit 4.4). Endvidere foretages en tværgående erfaringsopsamling (afsnit 4.5).

4.2 UDENLANDSKE ERFARINGER

Arbejdsgruppen har gennemført en spørgeskemaundersøgelse for at identificere konkrete eksempler eller generelle ordninger i udlandet, hvor der er anvendt sociale klausuler om etablering af pladser og lignende. Undersøgelsen har været rettet mod lande, Danmark normalt sammenlignes med, dvs. EU-landene Tyskland, Holland, Storbritannien, Sverige og Finland samt Norge. Spørgsmålene vedrører både den specifikke opbygning af eventuelle udenlandske ordninger (fx hvilken persongruppe har ordningen været rettet imod osv.), og til erfaringerne med og effekten af ordningen.

Der er indkommet svar fra Sverige, Norge og Finland.

4.2.1 Sverige

I Sverige er der i 2008 iværksat et paraplyprojekt rettet imod unge mellem 16 og 24 år, der ikke har afsluttet en gymnasieuddannelse og hverken arbejder eller studerer. Projektet skal gennem klausuler i udbud skaffe målgruppen ansættelse i en trainee-stilling i private virksomheder i en tidsbegrænset periode. Målet er, at 40 pct. af de unge, der deltager i projektet, efterfølgende får beskæftigelse på arbejdsmarkedet eller påbegynder en uddannelse. Projektet er et samarbejde mellem Stockholms läns landsting, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan og Botkyrka kommun. Projektet er finansieret af Samordningsförbundet Botkyrka og den Europæiske Socialfond (ESF).

Botkyrka kommune gennemførte herefter i 2009 et udbud om drift og vedligeholdelse af grønne arealer. To af delaftalerne havde et kontraktvilkår om, at den vindende tilbudsgiver skulle ansætte en person indenfor målgruppen i en tidsbegrænset stilling som trainee. Alle spørgsmål i udbudsrunderen vedrørende kontraktvilkåret (om trainee-stillingen) skulle stilles direkte til paraplyprojektet, som også stod for selve opfølgningen på kontraktvilkåret – dvs. selve håndteringen af trainee-pladserne.

Boks 4.1: Fakta om casen

- Udbudsområde: Drift og vedligeholdelse af grønne områder
- Type af elever/uddannelsesaftaler: Trainee (en form for "lærling")
- Kontraktsum: Ikke oplyst
- Den udbudte kontrakts varighed: 2 år med option om forlængelse med yderligere 2 år

Projektet er konstrueret således, at den virksomhed, der ansætter en trainee, får tilknyttet en kontaktperson fra paraplyprojektet, som gennem hele trainee-ansættelsen har et tæt samarbejde med såvel arbejdsgiveren, som den unge trainee. Indledningsvist er der mulighed for en kort prøvetid på 1-3 uger.

Ifølge kommunen har det ikke krævet ekstra ressourcer at gennemføre udbuddet med det pågældende sociale kontraktvilkår, bl.a. fordi dette i praksis håndteres af paraplyprojektet. Resultatet vurderes af kommunen som en succes indtil videre. Der har været ansat to unge i trainee-stillinger, hvoraf den ene efterfølgende har fået fast ansættelse i virksomheden (med løntilskud). Projektet vil derfor blive anvendt i flere udbud fremover. Erfaringen er, at det kræver dialog og undersøgelser for at identificere de offentlige udbud, som er egnede til projektet.

4.2.1 Norge

I Norge er rammerne for brugen af sociale klausuler om lærlingeordninger fastlagt i lov om offentlige anskaffelser med følgende bestemmelse:

"For arbeid som skal utføres i Norge, kan oppdragsgiver sette som betingelse for gjennomføringen av kontrakten at norske leverandører skal være tilknyttet en offentlig godkjent lærlingordning. Slik betingelse kan likevel kun settes dersom det er et klart definert behov for læringplasser i den aktuelle bransje."

Formålet er i forbindelse med statslige indkøb at bidrage til at dække behovet for læringspladser i Norge. Norge har tiltrådt EØS-aftalen (aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde), hvorfor der i

Norge gælder tilsvarende regler som TEUF's bestemmelser om det indre marked, herunder reglerne om fri bevægelighed.⁴²

Kravet om, at norske leverandører skal være tilknyttet en lærlingeordning, må forstås således, at leverandøren skal have ansat en eller flere lærlinge eller være villig til at gøre det. Leverandørerne kan derfor have opfyldt kravet på forhånd.

Loven indeholder ingen generelle retningslinjer for, hvornår det er hensigtsmæssigt at anvende sociale klausuler – dog kan der alene opstilles krav om ansættelse af lærlinge, hvis der er et konkret behov for læringspladser inden for den pågældende branche. Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet har oplyst, at eftersom kravet alene stilles til norske leverandører, skal klausulen primært bruges i udbud, hvor man ikke forventer den store interesse fra udenlandske leverandører.

Det skal bemærkes, at den norske stat støtter virksomheden med et beløb, således at tilbudsgiveren ikke er alene om at bære udgifterne forbundet med en lærling.

Det har ikke været muligt generelt at afklare, om den norske bestemmelse har haft den ønskede effekt.

Som det fremgår, kan ordregiverne alene stille krav om læringspladser til norske leverandører. I Norge har man således valgt en model, som indebærer omvendt diskrimination - dvs. at norske leverandører stilles i en "ringere" situation end udenlandske leverandører. Det er som udgangspunkt i overensstemmelse med EU-retten. Ulempen er, at det kan give ulige konkurrencevilkår for henholdsvis udenlandske og indenlandske leverandører, idet de indenlandske leverandører pålægges flere forpligtelser end de udenlandske.

Bestemmelsen har i praksis været gennemført i forbindelse med Oslo Kommunes indgåelse af rammeaftale om etablering af netværkskabler til en estimeret kontraktværdi på 28 mio. NOK og med en varighed på maksimalt 4 år. Vilkåret var rettet mod ansættelse af elektrolærlinge (svagstrøm og stærkstrøm samt datakabling). Kontraktvilkåret har indebåret, at leverandøren har tredoblet antallet af ansatte lærlinge (fra 3-4 elever pr. år til 13 lærlinge).⁴³

Boks 4.2: Fakta om casen

- Udbudsområde: Etablering af netværkskabler
- Type af elever/uddannelsesaftaler: Elektrolærlinge (svagstrøm, stærkstrøm og datakabling)
- Kontraktsum: Estimeret til 28 mio. NOK
- Den udbudte kontrakts varighed: 2 år med option om forlængelse med yderligere 2 år

4.2.2 Finland

Finland har besvaret arbejdsgruppens rundspørge med udgangspunkt i erfaringer fra en større by i Finland.

I Espoo vedtog man i 2010 en politik til fremme af brugen af sociale klausuler i kommunens udbud med det primære formål at fremme beskæftigelsen af bl.a. unge. I løbet af 2011 udvalgte man i alt 17 forskellige udbud som pilotprojekter for den nye politik – et af pilotprojekterne vedrørte udbud af rengøringsydelser. I kontraktgrundlaget var indført vilkår om, at leverandøren skulle sørge for en uddannelsesplads til mindst én elev for hvert år af rengøringsydelsen. Varigheden af uddannelsen var mellem 4-10 uger. Leverandørerne kunne ikke overføre allerede ansatte unge til kontrakten.

Der var ingen begrænsninger for, hvilken uddannelse de unge skulle være under.

⁴² EØS-aftalen omfatter dog ikke EU's toldunion samt fiskeri og landbrug.

⁴³ Nærmere beskrivelse af kontrakten fremgår af Oslo kommunes hjemmeside <http://www.utviklings-og-kompetansestaten.oslo.kommune.no/article218012-10927.html>.

Boks 4.3: Fakta om casen

- Udbudsområde: Pilotprojekterne omfatter udbud af bl.a. rengøring, reklameservice, rehabilitering og opvaskeservice
- Type af elever/uddannelsesaftaler: Ikke specificeret
- Kontraktsum: Kontraktværdierne for de oplyste udbud under pilotprojektet spænder mellem ca. 600.000 og 3 mio. EUR
- Den udbudte kontrakts varighed: Varighed af kontrakter under pilotprojektet: 3-5 år inkl. optioner

Espoo Kommune vurderer, at kontraktvilkåret har haft den ønskede effekt med den begrundelse, at alle leverandører involveret i de pågældende udbud accepterede at opfylde vilkåret.

4.3 DANSKE EKSEMPLER PÅ SOCIALE KLAUSULER OM PRAKTIKPLADSER

Ved at fastsætte krav i en udbudskontrakt om, at leverandøren skal sikre, at et vist antal eller en andel af de beskæftigede ved opgaveløsningen skal være elever, kan ordregiver gøre leverandøren ansvarlig for overholdelse af klausulen. Dette kan desuden underbygges med kontraktbestemmelser om bod ved manglende overholdelse af klausulen om elevpladser, som det eksempelvis er tilfældet i Københavns Kommune.

4.3.1 Københavns Kommune

Københavns Kommune besluttede i juni 2010 at benytte sociale klausuler om praktikpladser i udbud af opgaver af en vis størrelse. Beslutningen havde virkning fra 1. september 2010, hvorefter de første udbud med de nye klausuler blev gennemført. Indtil videre er 19 kontrakter indgået med krav om 65 årsværk elever til en samlet opgavesum på ca. 1,8 mia. kr. Derudover er yderligere otte udbud med krav om elevbeskæftigelse undervejs. Samlet set stilles der krav om beskæftigelse af i alt 93 årsværk elever.

Boks 4.4: Fakta om casen

- Udbudsområde: Københavns kommune har benyttet sociale klausuler om praktikpladser i store bygge og anlægsopgaver som eksempelvis Nordhavnsvej, Vanløse Skole, Sydhavnsskolen, Utterslev Skole, Saxogade Skole og Bro over inderhavnen.
- Type af elever/uddannelsesaftaler: Uddannelsesaftaler i henhold til lov om erhvervsuddannelser eller en tilsvarende uddannelsesordning i et andet EU-land.
- Kontraktsum: 19 kontrakter af samlet kontraktsum på 1,8 mia. kr. Kontrakternes forventede størrelse spænder fra den mindste opgave på otte mio. kr. til den største på omkring 1.200 mio. kr. Det krævede antal årsværk spænder fra 27 elevårsværk i den største opgave til 0,5 elevårsværk i den mindste opgave.
- Den udbudte kontrakts varighed: Minimum varighed på 6 mdr.

Det er primært bygge- og anlægsopgaver, som Københavns Kommune vurderer som egnede til sociale klausuler om praktikpladser. For at en bygge- og anlægsopgave vurderes egnet, skal opgaven ifølge Københavns Kommune have en varighed af minimum 6 måneder, da dette skønnes at være nødvendigt for at imødekomme en praktikperiodes længde. Derudover skal opgaven indebære lønomkostninger på minimum 4 mio. kr. og/eller en samlet kontraktsum på 10 mio. kr. ekskl. moms. Fastsættelsen af kravet om årsværk elever sker altid ud fra den tilknyttede rådgivers konkrete skøn af omfanget af fagligt arbejde i hvert bygge- og anlægsprojekt. Hvis det vurderes, at der er baggrund for at stille krav, stilles følgende kontraktvilkår:

"Leverandøren skal sikre, at mindst x af de årsværk (svarende til 1924 arbejdstimer inkl. ferie, sygdom, skoleophold mv.) der anvendes til at opfylde kontrakten, besættes med en eller flere praktikant(er). En

praktikant er en arbejdstager, med hvem leverandøren indgår eller har indgået en uddannelsesaftale i henhold til lov om erhvervsuddannelser eller som er omfattet af en lignende uddannelsesordning i et andet EU-land. Leverandøren kan vælge at beskæftige en eller flere praktikant(er) i en kortere periode, forudsat at det samlede antal arbejdstimer, som udføres i af praktikanter, svarer til beskæftigelse af x årsværk praktikanter i kontraktens løbetid. Leverandøren kan opfylde sin forpligtelse til at beskæftige x årsværk praktikant(er) ved at overføre en (eller flere) praktikant(er), som ved kontraktens indgåelse er ansat hos leverandøren til det arbejde som kontrakten omhandler. Såfremt opgavens omfang efter aftalens indgåelse nedsættes betydeligt, reguleres det krævede antal årsværk praktikanter tilsvarende.”

Boks 4.5: Proportionalitet i krav til elevansættelser

Som nævnt i afsnit 2.6.3. indebærer proportionalitetsprincippet bl.a., at en ordregiver ikke må stille krav til en tilbudsgiver, som er uegnet eller går ud over, hvad der er nødvendigt i forhold til kontraktens udførelse. De forpligtelser, en social klausul pålægger tilbudsgiveren, skal dermed vurderes i forhold til den udbudte opgave.

Om ordregivers vilkår er proportionalt vil altid bero på en konkret vurdering af samtlige omstændigheder ved den udbudte opgave og herunder følgende forhold:

- Er vilkåret relevant for udførelsen af den pågældende kontrakt?
- Hvor lang tid skal vilkåret gælde?
- Hvor mange praktikpladser kan der kræves?

For at sikre proportionalitet i kravet om elevbeskæftigelse foretager rådgiver, som nævnt, en konkret vurdering af antallet af elevårsværk ud fra den forventede mængde faglært arbejde i opgaven. Grundet opgavernes forskellige indhold af faglært arbejde er der stor variation i forholdet mellem opgavens forventede størrelse og det krævede antal årsværk elever. Der stilles bl.a. krav om et elevårsværk pr. syv mio. kr. i projekt Plejecenteret Sølund, som vil indebære en stor andel faglært arbejde, og krav om et elevårsværk pr. 45 mio. kr. i projekt Nordhavnsvej, som vil indebære en mindre andel faglært arbejde.

Københavns Kommune har valgt at stille krav om, at der beskæftiges et vist antal elevårsværk i forbindelse med kontraktens udførelse i stedet for at stille krav om nyansættelser. Denne tilgang er valgt af to grunde:

- Hensynet til, at virksomheder, der i forvejen har mange elever ansat, ikke stilles dårligere end virksomheder med få eller ingen elever.
- For at undgå, at krav om nyansættelser kan skabe en uheldig tendens til tilbageholdenhed ift. ansættelse af elever, for at virksomhederne kan sikre en reserve til brug for kommende udbud.

Ulempen ved tilgangen er dog, at det kan være vanskeligt at opgøre nettoeffekten af sociale klausuler i de konkrete tilfælde i forhold til antallet af oprettede praktikpladser. Dog bemærkes det, at et krav om nyansættelse heller ikke giver en entydig nettoeffekt, da et sådan krav, som nævnt, kan betyde, at virksomhederne udskyder ansættelsen af nye elever.

For at følge op på de sociale klausuler og antallet af elever (i årsværk) i opgaveløsningen, skal entreprenøren udarbejde en tidsplan for, hvornår eleverne vil være til stede på arbejdspladsen. Derudover er den sociale klausul om praktikpladser et fast punkt på dagsordenen på de løbende byggemøder mellem kommunen og entreprenøren.

Københavns Kommune kan kræve, at entreprenøren dokumenterer, at kravet om beskæftigelse af et vist antal årsværk elever er overholdt. Manglende beskæftigelse af årsværk elever kan blive betragtet som mislighold af kontrakten, og gør kommunen berettiget til at opkræve bod ved opgaveafslutning, som det fremgår af følgende klausul: *”Såfremt det ved aflevering af opgaven kan konstateres, at leverandøren ikke fuldt ud har beskæftiget det krævede antal årsværk praktikant(er), pålægges leverandøren en bod svarende til DKK 100.000 pr. manglende årsværk praktikant. Såfremt leverandøren mangler at beskæftige 0,5 praktikant(er) ifalder denne altså en bod på DKK 50.000.”*

I værste fald er kommunen efter fortsat misligholdelse af kontrakten berettiget til efter påkrav at hæve kontrakten som misligholdt.

Da kontrakterne med klausuler om praktikpladser alle er igangværende, er der ikke erfaringer med endelig opgørelse af årsværk elever, herunder eventuelt påkrav om bod efter ovenstående bestemmelse.

Københavns Kommune har i en foreløbig evaluering af projektet vurderet, at vilkåret om beskæftigelse af årsværk elever med fordel kan skærpes i opgaver med en uforholdsmæssigt stor andel faglært arbejde, således at elevandelen bliver større end hver tiende årsværk. I evalueringen er Københavns Kommune ikke stødt på problemer ved brugen af vilkåret. Dog fremhæver kommunen overfor arbejdsgruppen, at det har været ressourcekrævende at udarbejde kontraktvilkåret. Kommunen fremhæver endvidere, at opfølgningen på klausulen generelt fylder relativt lidt i kommunens kontraktstyring efter kontraktindgåelse, og at vilkåret drøftes på regelmæssige byggemøder, hvor en lang række af andre forhold også drøftes.

4.4 OPFORDRING TIL ELEVBEKÆFTIGELSE OG FRIVILLIGE PARTNERSKABER

Sociale hensyn om praktikpladser kan også ske ved frivillige ordninger frem for egentlige krav. Dette kan ske gennem opfordringsklausuler om beskæftigelse af elever i opgaveløsningen i udbud eller alternativt gennem frivillige partnerskaber mellem erhvervsliv, den offentlige opdragsgiver samt erhvervsskolerne og øvrige interessenter. Begge muligheder gennemgås nedenfor med udgangspunkt i tre eksempler. Selv om der er tale om frivillige klausuler, skal man være opmærksom på, at de fire hovedbetingelser i kapitel 2 efter omstændighederne vil skulle iagttages, hvis der i tilknytning til klausulen er stillet et eller flere krav, som leverandøren har pligt til at opfylde (fx til aktivt at søge efter elever). Denne rapport beskæftiger sig i øvrigt ikke med, hvordan frivillige klausuler kan opstilles.

4.4.1 Styrelsen for Slotte og Kulturejendomes opfordringsklausuler

Gennem flere udbud har Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme benyttet klausuler, som opfordrer til beskæftigelse af elever i tjenesteydelseskontrakter. Opfordringsklausulerne fokuserer på ansættelse af elever indenfor specifikke håndværksfag, som det ses i nedenstående eksempel på kontraktvilkår.

”Tjenesteyderen skal tilstræbe, at mindst en af de stillinger, der anvendes til at udføre arbejde på denne aftale, besættes med en elev. Ved elev forstås person, der påbegynder eller er påbegyndt en erhvervsuddannelse som elektriker og i den forbindelse skal gennemføre en del af uddannelsen som erhvervspraktik.”

Kontrollen af, om leverandøren har tilstræbt at ansætte elever, er vanskelig, og nettoeffekten af opfordringsklausulen er ligeledes vanskelig at opgøre, når der alene er tale om en opfordring. Aftalen fastsætter ikke en proces for indsamling af oplysninger om opfordringsklausulens overholdelse, og effekten af klausulen er således ukendt.

Boks 4.6: Styrelsen for Slotte og Kulturejendomes brug af opfordringsklausuler

Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme har kontaktet fire leverandører om deres erfaringer med opfordringsklausulen. To leverandører svarede på henvendelsen, og de havde hver en elev tilknyttet opgaveløsningen. Den ene elev var lige blevet færdiguddannet, og leverandøren forventede at indgå en ny uddannelsesaftale. Begge leverandører oplyste, at det at have praktikpladser dels var god kutyme i branchen, og dels at det sendte et positivt signal til driftsherren om, at man fulgte opfordringen.

4.4.2 Herlev til Herlev partnerskabet

Herlev Kommune har indgået en partnerskabsaftale med Dansk Byggeri, Ungdommens UddannelsesvejledningsCenter Nord og Københavns Tekniske Skole om at sikre praktikpladser til elever på Københavns Tekniske Skoles afdeling i Herlev.

Hver partner har forpligtet sig til at foretage specifikke tiltag og koordinere med de øvrige partnere. Bl.a. sender borgmesteren i Herlev Kommune opfordringsbreve til relevante virksomheder, og kommunen indrykker en annonce i den lokale avis med opfordring til at oprette praktikpladser. Ungdommens UddannelsesvejledningsCenter Nord, som vejleder unge i valg af uddannelse og erhverv, screener alle unge mellem 18-25 år, der henvender sig i Jobcenteret. Screeningen har til formål at afklare, om de unge har gennemført eller ønsker at påbegynde en erhvervsuddannelse. Ungdommens UddannelsesvejledningsCenter Nord samarbejder med Jobcenter og Dansk Byggeri om at skabe kontakt mellem relevante unge og virksomhederne. Københavns Tekniske Skole besøger relevante virksomheder med information om muligheder, regler og opfordrer dem til at registrere sig på www.praktikpladsen.dk, som formidler kontakt mellem godkendte praktikvirksomheder og elever. Endelig opfordrer Dansk Byggeri sine relevante medlemsvirksomheder i Herlev, der ikke har elever, til at oprette praktikpladser.

Gennem en tværgående indsats sigter partnerskabet overordnet set mod at:

- Øge optag og gennemførselsfrekvensen i erhvervsuddannelserne
- Reducere antallet af unge i skolepraktik
- Mindske ledigheden blandt unge i Herlev Kommune

Ved partnerskabets indgåelse i august 2010 manglede 35 elever ved Københavns Tekniske Skole i Herlev en praktikplads. Ultimo september 2011 var tallet reduceret til tre. Derudover er der bl.a. afholdt arrangementer og gennemført praktikpladskampagner over for de relevante virksomheder, som også er blevet besøgt af Københavns Tekniske Skoles virksomhedskonsulenter. Effekten kan ikke direkte måles, men ovenstående resultater indikerer, at ordningen har haft en positiv påvirkning af antallet af praktikpladser i Herlev.

Boks 4.7: Partnerskab som virkemiddel i Herlev

Herlev til Herlev partnerskabet blev etableret i august 2010 på baggrund af en møderække mellem de deltagende parter med henblik på udformning af aftalen og formålene med aftalen.

Konkret er der sat følgende mål for partnerskabet:

- At sikre praktikpladser til Herlev-borgere, der går på Københavns Tekniske Skole.
- At sikre praktikpladser til unge, der er startet på et grundforløb eller er i skolepraktik, og som søger en praktikplads indenfor byggeerhvervene.
- At sikre og udvikle samarbejdet mellem skoleområdet og Københavns Tekniske Skole og dermed øge elevernes kendskab til erhvervsskolen med henblik på at motivere eleverne til at tage en erhvervsfaglig uddannelse. Gennem samarbejde mellem erhvervsskole og folkeskole vil der kunne forventningsafstemmes i forhold til viden om krav og kompetencer, som en ung skal besidde for at være uddannelsesparat i forhold til optagelse på en erhvervsskole.
- At styrke samarbejdet og den tætte kontakt mellem Københavns Tekniske Skole og Ungdommens UddannelsesvejledningsCenter Nord og Jobcenter.

Partnerskabsaftale om praktikpladser i metrobyggeriet

Ved byggeriet af Cityringen er der indgået et frivilligt partnerskab om praktikpladser mellem 3F, BAT-kartellet, LO, Dansk Byggeri, entreprenører i Copenhagen Metro Team, Ansaldo og Metroselskabet. Metroselskabet har sammen med 3F, BAT-kartellet, LO, og Dansk Byggeri fastsat et mål om, at omkring 5-7 pct. af de timelønnede på metrobyggeriet er elever.

I tilknytning til partnerskabsaftalen etableres en praktikpladsunderstøttende funktion hos Byggeriets Uddannelser. Byggeriets Uddannelser er et fælles sekretariat for uddannelserne inden for byggeområderne og betjener en lang række faglige udvalg og uddannelsesudvalg inden for byggeriets område. Det skal bl.a. sikre, at der etableres praktikpladser, understøtte dialog med underentreprenører om etablering af praktikpladser, matche elever og virksomheder og løbende evaluere effekten af partnerskabet.

Boks 4.8: Den praktikpladsunderstøttende funktion i Metrobyggeriet

Den praktikpladsunderstøttende funktion skal varetage følgende opgaver:

- Sikre at der etableres praktikpladser
- Understøtte dialog med underentreprenører om etablering af praktikpladser
- Formidle kontakt mellem interesserede elever og virksomheder
- Medvirke til at eleverne fastholdes i deres uddannelse
- Medvirke til at sikre et godt uddannelsesforløb
- Løbende at evaluere effekten af de forskellige tiltag
- Den praktikpladsunderstøttende funktion kan mere populært kaldes en ”match maker”, og skal i et samarbejde mellem parterne matche den enkelte elev med den relevante entreprenør eller en af underleverandørerne. Den praktikpladsunderstøttende funktion forankres i Byggeriets Uddannelser og etableres for en treårig periode fra januar 2012 til december 2014 og finansieres bl.a. med 300.000 kr. årligt af Metroselskabet og 100.000 kr. årligt af 3F og af Dansk Byggeri.
- Byggeriets Uddannelser har som fagligt udvalg en lovbestemt forpligtelse til aktivt at virke for skabelsen af praktikpladser, fx gennem kontakt til virksomhederne.

Desuden nedsættes en styregruppe med repræsentanter for 3F, Dansk Byggeri og Cityringens entreprenører, som mødes en til to gange årligt, og som har ansvar for den praktikpladsunderstøttende funktion.

Karakteren af arbejdet har stor betydning for det præcise antal praktikpladser, der oprettes, og karakteren af arbejdet vil variere fra år til år. Derfor vil antallet af praktikpladser først være kendt, når det faglærte arbejde går i gang.

Udover de nævnte partnerskaber er der identificeret en stribe partnerskaber vedrørende praktikpladser siden 2010, som Dansk Byggeri har indgået med en række kommuner og med BL Danmarks Almene Boliger. Partnerskabsaftalerne er indgået på frivillig basis og afspejler et øget fokus på området fra kommunerne og byggeindustrien, jf. boks 4.9.

Boks 4.9: Dansk Byggeris partnerskaber

Dansk Byggeri har siden partnerskabet med Herlev Kommune i 2010 indgået flere partnerskaber med blandt andet flere kommuner. Partnerskaberne med kommunerne er alle bygget på samme ide om bred aktørdeltagelse, som det ses i Herlev-eksemplet, med deltagelse af kommuner, UU-centre, jobcentre og erhvervsskoler. Partnerskaberne med kommunerne har et fokus på praktikpladser, men samtidig har partnerskaberne andre og bredere formål, herunder eksempelvis at mindske antallet af ledige nyudlærte håndværkere. Gennem partnerskaberne er der også opnået øget samarbejde på tværs af institutioner. Eksempelvis er der opnået øget samarbejde mellem UU-centre, jobcentre og erhvervsskoler, og herigennem større kendskab og optag til erhvervsuddannelser blandt ledige unge.

Partnerskabsaftalerne er som regel toårige, men kan forlænges. Nedenfor fremgår de eksisterende partnerskaber, og en oversigt over de kommuner Dansk Byggeri har dialog med om mulige fremtidige partnerskaber.

Indgåede partnerskaber	Dialog om fremtidige partnerskaber
BL Danmarks Almene Boliger	Hvidovre Kommune
Metroselskabet	Vallensbæk Kommune
Herlev Kommune	Ishøj Kommune
Brøndby Kommune	Albertslund Kommune

Høje-Tåstrup Kommune

Lyngby Kommune

Greve Kommune

Gentofte Kommune

Roskilde Kommune

Vejle Kommune

Varde Kommune

Ålborg Kommune

Norrdjurs Kommune

Kolding Kommune

Nyborg Kommune

4.5 OPSAMLING VEDR. ERFARINGER MED SOCIALE KLAUSULER OG FRIVILLIGE ORDNINGER

Gennemgangen tyder på, at erfaringerne med sociale klausuler om praktikpladser i udbud er relativt begrænsede. Der er således fundet få eksempler på anvendelse af forpligtende vilkår, mens der er fundet flere eksempler på frivillige ordninger i form af fx partnerskaber. Det har ikke været muligt at drage en klar konklusion af effekten af at anvende sociale klausuler i de gennemgåede eksempler. Det skyldes, at de eksempler, som arbejdsgruppen har identificeret, alle - bortset fra et enkelt - er uafsluttede projekter. På nuværende tidspunkt foreligger der derfor endnu ikke tilstrækkelig dokumentation, som kan danne grundlag for konklusioner om, hvorvidt klausulerne i praksis må forventes at resultere i væsentligt flere praktikpladser, prisstigninger eller væsentligt øgede administrative byrder for ordregivere og leverandører. Arbejdsgruppen har dog konstateret, at ordregivere i en række tilfælde anvender sociale klausuler, og at erfaringerne i hvert fald i ét tilfælde – af ordregiver selv - vurderes som positive i den forstand, at der er skabt et antal lærlinge- og praktikpladser og at projektet vil fortsætte med henblik på at skabe yderligere pladser.

Ordregivere anvender forskellige "klausulmodeller"

Sociale klausuler om praktikpladser kan enten udformes som et forpligtende vilkår i et udbud om at anvende elever til udførelsen af den offentlige kontrakt eller i en blødere variant som en opfordring til at anvende elever ved kontraktens udførelse.

I eksemplet fra Københavns Kommune havde kommunen valgt at stille et forpligtende vilkår om beskæftigelse af et antal elever med mulighed for at overføre elever fra andre dele af virksomheden til opgaveløsningen. Kommunen har fundet denne "klausulmodel" mest hensigtsmæssig ud fra et hensyn til virksomheder, der i forvejen har mange elever ansat, samt ud fra et hensyn til, at kravet kan risikere at påvirke virksomheders adfærd i forhold til at sikre en "reserve" af praktikpladser til brug for kommende udbud og dermed generelt blive tilbageholdende med at ansætte elever. Som det fremgår af kapitel 2, vil et vilkår også kunne angive et antal nyansættelser af elever, som leverandøren skal foretage som følge af kontraktindgåelsen.

Ordregivere anvender primært sociale klausuler inden for bygge- og anlægsområdet

Overordnet viser eksemplerne, at anvendelsen af sociale klausuler om praktikpladser og frivillige ordninger om praktikpladser primært sker indenfor bygge- og anlægsområdet. Det er således også de bygge- og anlægsrelaterede elevgrupper, som de identificerede initiativer omhandler, og som må formodes at være mest berørt af de forskellige typer af tiltag.

Kontrakten har en vis størrelse og varighed

Det følger af proportionalitetsprincippet, at de forpligtelser en social klausul pålægger virksomhederne skal vurderes i forhold til den udbudte opgave. I Københavns Kommune foretages der en konkret vurdering med udgangspunkt i den udbudte opgaves varighed, lønomkostninger og den samlede kontraktsum, herunder foretages en vurdering af omfanget af fagligt arbejde i den udbudte opgave.

Vilkåret anerkender lignende ordninger i andre EU-lande

Et kontraktvilkår om sociale klausuler må ikke diskriminere tilbudsgivere fra andre EU-lande. I de fremhævede eksempler henvises overordnet til, at de sociale klausuler om praktikpladser kan opfyldes gennem lignende ordninger i andre EU-lande. Der er ikke afdækket erfaringer med, hvordan opdragsgiver i praksis kan forholde sig til udenlandske leverandørers opfyldelse af krav om praktikpladser, herunder gensidig anerkendelse af udenlandske uddannelsesordninger.

Der anvendes bodsbestemmelser som kontrol for opfyldelse af forpligtende vilkår

Ved anvendelse af sociale klausuler er det centralt at fastlægge, hvordan der følges op på, om klausulen bliver fulgt af leverandøren. Københavns Kommune har valgt at benytte sig af bodsbestemmelser, samt at angive hvordan leverandøren skal dokumentere overholdelsen af klausulen. Kommunens erfaringer med vilkåret viser, at kontraktstyringen af vilkåret ikke medfører større besvær for kommunen. Dog er ingen af projekterne afsluttet, så der er ikke erfaringer med den endelige opgørelse af elevårsværk og erfaringer med afslutning af projekterne.

Effekten af sociale klausuler og frivillige ordninger

Københavns Kommune giver udtryk for at have gode erfaringer med brugen af sociale klausuler, herunder at vilkåret er med til at sætte fokus på leverandørernes ansvar for at oprette uddannelses- og praktikaftaler. Der er således konkret skabt et antal lærlinge- og praktikpladser, og projektet vil blive fortsat med henblik på at skabe yderligere pladser.

Bortset fra eksemplet fra Københavns Kommune er eksemplerne på anvendelse af sociale klausuler og frivillige ordninger om praktikpladser igangværende projekter, og derfor er der kun begrænset dokumentation af effekter af disse øvrige tiltag.

Bred aktørinvolvering i frivillige ordninger

Frivillige ordninger som fx partnerskaber er ikke underlagt samme juridiske rammer som sociale klausuler i udbud, og sådanne frivillige ordninger kan således være velegnede alternativer til forpligtende sociale klausuler. Resultaterne af de frivillige partnerskaber, der er nævnt i ovenstående afsnit, er endnu ikke belyst, men der kan være fordele forbundet med den brede aktørinvolvering i partnerskaberne. Gennem eksempelvis frivillige partnerskaber, som det ses med Herlev-eksemplet, kan flere aktører med interesse i praktikpladser inddrages og samarbejde om en fælles indsats. Aktørernes forskellige virkemidler kan supplere hinanden og skabe øget sammenhæng i kæden fra optag af folkeskoleelever og ledige på erhvervsuddannelser, over øget antal praktikpladser til for at imødekomme det fremtidige behov for erhvervsfaglige kompetencer.

Kapitel 5

Forslag til konkrete kontraktvilkår

Formålet med dette afsnit er at præsentere forslag til konkrete formuleringer af sociale klausuler om praktikpladser. Forslagene er formuleret under hensynstagen til de retlige rammer, som er gennemgået i kapitel 2.

Det bemærkes, at det er frivilligt, om man som offentlig myndighed ønsker at bruge sociale klausuler i forbindelse med udbud. Eksemplerne nedenfor er vejledende eksempler, som man kan lade sig inspirere af, hvis man ønsker at bruge sociale klausuler om praktikpladser i forbindelse med udbud. Det skal endvidere bemærkes, at det altid vil bero på en konkret vurdering, hvorvidt sociale klausuler i et givet udbud vil være hensigtsmæssigt, og i givet fald hvordan det udformes mest hensigtsmæssigt. Samtidig skal det fremhæves, at det ikke har været muligt at drage en klar konklusion af effekten af at anvende sociale klausuler i de gennemgåede eksempler. Det skyldes, at der på nuværende tidspunkt endnu ikke foreligger tilstrækkelig dokumentation, som kan danne grundlag for konklusioner om, hvorvidt klausulerne i praksis må forventes at resultere i væsentligt flere praktikpladser, pristigninger eller væsentligt øgede administrative byrder for ordregivere og leverandører, jf. kapitel 1.4.

De juridiske overvejelser, der ligger til grund for de valgte formuleringer, fremgår af kapitel 2.

5.1 AFGRÆNSNING AF MÅLGRUPPEN OG TILKNYTNING TIL KONTRAKTENS GENSTAND

Det fremgår af kapitel 2, at en offentlig myndighed kan opstille sociale klausuler om ansættelse af elever, hvis klausulen opfylder følgende tre hovedbetingelser:

- Klausulen er afledt af uddannelsesordninger fastsat iht. lov eller anden relevant retskilde.
- Klausulen er defineret og afgrænset ud fra de objektive kriterier, der fremgår af de relevante uddannelsesordninger.
- Persongruppen er afgrænset entydigt, objektivt og uafhængigt af bestemte danske ordninger.

Den sociale klausul skal derfor formuleres, så den *både* ligestiller de danske ordninger, som klausulen er baseret på, med tilsvarende uddannelsesordninger i andre EU-lande, og accepterer, at leverandøren kan vælge at ansætte elever fra andre EU-lande, som tilhører en ordning, som svarer til den, der søges fremmet med det pågældende vilkår. Et eksempel på kontraktvilkår om afgrænsning af målgruppen fremgår af boks 5.1.

Boks 5.1: Afgrænsning af målgruppen

Leverandøren skal sikre, at mindst x stillinger, der anvendes til at opfylde denne kontrakt, i relation til de opgaver, som er beskrevet nedenfor, besættes med elever.

Ved elever forstås en arbejdstager, med hvem leverandøren indgår eller har indgået en uddannelsesaftale. Uddannelsesaftalen skal indgås som led i et uddannelsesforløb, som eleven følger, og skal være rettet mod, at eleven opnår personlige, sociale og faglige kvalifikationer, som understøtter elevens uddannelsesforløb, og som giver grundlag for beskæftigelse på arbejdsmarkedet.

Uddannelsesforløb i medfør af lovbekendtgørelse nr. 987 af 16. august 2010 om erhvervsgrunduddannelser m.v. og i medfør af lovbekendtgørelse nr. 171 af 2. marts 2011 om erhvervsuddannelser anses at opfylde ovenstående krav til uddannelsesforløb.

Leverandøren kan indgå uddannelsesaftaler om uddannelsesforløb i medfør af andre tilsvarende uddannelsesordninger i EU, herunder med elever fra andre EU-lande, som opfylder ovenstående krav til et

uddannelsesforløb.

Stillinger, som besættes med elever, skal ske i relation til følgende opgaver, der er knyttet til kontraktens udførelse:

[Indsæt opgaver, fx tømrerarbejde, VVS arbejde mv.].

Når ordregiver planlægger den konkrete udbudsforretning og overvejer, om der skal stilles krav om at ansætte elever, skal arten af det udbudte arbejde indgå i overvejelserne. Der skal i den forbindelse tages udgangspunkt i den persongruppe, som faktisk er til rådighed, så der ikke stilles specifikke krav om en bestemt type elever, hvis der generelt er mangel på denne type elever.

Endvidere skal ordregiveren med udgangspunkt i proportionalitetsprincippet foretage en vurdering af, hvor mange elever, der vil kunne stilles krav om i udbuddet, jf. afsnit 2.6.3.

I boks 5.1 er kravet om praktikpladser formuleret som et krav til antallet af elever, der anvendes til udførelsen af den udbudte kontrakt. Dette indebærer, at leverandøren kan overføre allerede ansatte elever til kontraktens udførelse. Såfremt ordregiver ønsker at sikre, at der er tale om egentlige nye ansættelser kan det fastsættes i kontrakten, at leverandøren ikke kan opfylde kravet ved at overføre elever fra andre dele af virksomheden, jf. boks 5.2.

Boks 5.2: Krav om nyansættelser

Leverandøren kan ikke opfylde sin forpligtelse til at beskæftige elever i henhold til pkt. x i kontrakten ved at overføre personer, som ved kontraktens indgåelse er ansat hos leverandøren, til den udbudte kontrakt.

5.2 ANVISNING AF ELEVER

Leverandøren har ansvaret for, at der anvendes elever i overensstemmelse med aftalevilkåret. Der kan dog være behov for at regulere, hvordan leverandøren skal forholde sig, hvis leverandøren ikke selv er i stand til eller ønsker at finde en elev. Det kan eksempelvis fastsættes i kontrakten, at leverandøren kan rette henvendelse til den nærmere angivne erhvervsskole for at få formidlet sådanne elever, jf. boks 5.3.

Såfremt der ikke kan formidles den ønskede arbejdskraft, er leverandøren berettiget til at se bort fra klausulen. For at sikre, at det står klart for leverandøren, kan der med fordel indarbejdes et kontraktvilkår herom, jf. boks 5.3.

Boks 5.3: Anvisning af elever

Leverandøren kan rette henvendelse til [erhvervsskole] og anmode om at få formidlet elever i medfør af lovbekendtgørelse nr. 987 af 16. august 2010 om erhvervsgrunduddannelse m.v. og i medfør af lovbekendtgørelse nr. 171 af 2. marts 2011 om erhvervsuddannelser, som anses at opfylde ovenstående krav til uddannelsesforløb.

Hvis leverandøren kan påvise, at leverandøren ikke har kunnet indgå uddannelsesaftaler til besættelse af stillinger med elever, herunder heller ikke efter anvisning fra [erhvervsskole], bortfalder vilkåret.

5.3 KONTROL

Den ordregivende myndighed kan overveje at indsætte bestemmelser, der giver mulighed for at kontrollere opfyldelsen af den sociale klausul. Det kan i den forbindelse overvejes, hvorvidt ordregiver skal kræve dokumentation for, at en leverandør i tilstrækkelig grad har efterstræbt at finde elever, jf. boks 5.4.

Boks 5.4: Dokumentation

Leverandøren skal på ordregiverens anmodning dokumentere, at kravet om beskæftigelse af x stillinger er opfyldt.

For at sikre, at ordregiverne holdes orienteret om beskæftigelse af elever til opfyldelse af kontrakten, kan det overvejes at indsætte en bestemmelse herom, jf. boks 5.5.

Boks 5.5: Oplysningspligt

Leverandøren skal give meddelelse til ordregiveren, hvis en stilling, som skal besættes med elever, ikke har kunnet besættes i en periode på mere end x uger.

5.4 MISLIGHOLDELSE OG BOD

Ordregiver skal tage stilling til, hvad der sker, hvis leverandøren ikke overholder den sociale klausul, og hvordan uenighed om, hvorvidt kravet er opfyldt, skal håndteres. Herunder kan det overvejes, om der skal anvendes bodsbestemmelser ved manglende opfyldelse af den sociale klausul.

I boks 5.6 er angivet et eksempel på supplerende vilkår, der giver ordregiver mulighed for, at undersøge, følge op på samt påberåbe sig en evt. manglende opfyldelse af den sociale klausul og sikrer sanktionsmuligheder ved manglende opfyldelse af den sociale klausul.

Boks 5.6: Misligholdelse og bod

Hvis der opstår uenighed om, hvorvidt leverandørens manglende besættelse af stillinger med elever er berettiget, kan ordregiveren forlange en uddybende redegørelse fra leverandøren. Hvis ordregiveren fortsat finder leverandørens handling uberettiget, kan ordregiveren meddele dette til leverandøren med tilkendegivelse af, at manglende besættelse af stillinger med elever vil blive betragtet som misligholdelse af kontrakten.

Tilsvarende gælder hvis leverandøren ikke overholder pligten til at dokumentere, at kravet om beskæftigelse af x stillinger er opfyldt.

Sker der fortsat misligholdelse fra leverandørens side, er ordregiver berettiget til efter påkrav at kræve en bod på x kr. pr. begyndt uge, indtil leverandøren har dokumenteret, at kravet om beskæftigelse af x stillinger er opfyldt.

Bilag 1

Arbejdsgruppens sammensætning og ansvar for de enkelte kapitler

Sammensætning

Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen	Kontorchef Pia Ziegler (formand) Chefkonsulent Vibeke Ulf Dumrath Specialkonsulent Anna Stamhus Nielsen Fuldmægtig Mette Olling Vang
Erhvervs- og Vækstministeriet	Kontorchef Katrine Ring Andreassen Specialkonsulent Ulrik Hyrup Mogensen
Arbejdsmarkedsstyrelsen	Kontorchef Morten Gatzwiller Fuldmægtig Gorm Fogh Scherfig
Bygningsstyrelsen	Jurachef Bo Kobber Petersen Fuldmægtig Mikael Kenno Fogde
Finansministeriet	Fuldmægtig Simon Pasquali
Moderniseringsstyrelsen	Kontorchef Julie Vig Albertsen Chefkonsulent Rikke Ginnerup Fuldmægtig Mads Plesner Leck Larsen
Ministeriet for Børn og Undervisning	Kontorchef Jørgen Torsbjerg Møller Fuldmægtig Dennis Lindberg Laursen
Transportministeriet	Chefkonsulent Carsten Vædele Madsen Fuldmægtig Kristoffer Kilian
Økonomi- og Indenrigsministeriet	Kontorchef Søren Hansen Thomsen Chefkonsulent Mona Boel

Hovedansvar for de enkelte kapitler

Kapitel 1: Indledende afsnit

(hovedansvarlig/skribent: Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen og Moderniseringsstyrelsen)

Kapitel 2: Retlige rammer for sociale klausuler i udbud

(hovedansvarlig/skribent: Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen)

Kapitel 3: Udpegning af uddannelsesområder, hvor sociale klausuler om uddannelses- og praktikaftaler kan anvendes

(hovedansvarlig/skribent: Ministeriet for Børn og Undervisning)

Kapitel 4: Erfaringer fra ind- og udland

(hovedansvarlig/skribent for erfaringer fra udlandet: Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen)

(hovedansvarlig/skribent for erfaringer fra Danmark: Moderniseringsstyrelsen)

Kapitel 5: Forslag til konkrete kontraktvilkår

(hovedansvarlig/skribent: Moderniseringsstyrelsen)

Bilag 2

Ministeriet for Børn og Undervisning
Erhvervs- og Vækstministeriet
Økonomi- og Indenrigsministeriet
Finansministeriet

Bilag 2: Kommissorium for arbejdsgruppe 20. oktober 2011
vedrørende sociale klausuler om praktikpladser

Det fremgår af regeringsgrundlaget *"Et Danmark, der står sammen"* fra oktober 2011, at:

"Alt for mange unge gennemfører ikke deres uddannelse, fordi de ikke kan finde en praktikplads. Regeringen vil skærpe uddannelsesgarantien og sikre praktikpladser, så alle kan afslutte deres erhvervsuddannelse. Det skal bl.a. ske ved indførelse af sociale klausuler, hvor der ved offentlige udbud laves aftaler om, at leverandøren opretter eller har oprettet et bestemt antal praktikpladser dog ikke nødvendigvis til den konkrete opgave. Sociale klausuler skal udformes på en sådan måde, så det ikke udelukker virksomheder, hvor det ikke er relevant at have lærlinge, fra at byde på en opgave af den grund."

Med henblik på at afdække rammerne for en konkret udmøntning af sociale klausuler om praktikpladser nedsættes en tværministeriel arbejdsgruppe.

Formålet med arbejdsgruppen er at beskrive, hvordan der sikres en øget, effektiv og omkostningseffektiv brug af sociale klausuler om praktikpladser i offentlige udbud, der er i overensstemmelse med EU's udbudsregler og dansk lovgivning.

Sociale klausuler om praktikpladser kan bidrage til, at private arbejdsgivere løfter en større del af opgaven med at uddanne faglærte. Samtidig skal anvendelsen af sociale klausuler om praktikpladser afvejes i forhold til, at det skal være enkelt og ubureaukratisk for virksomhederne at byde på offentlige udbud – også for små og mellemstore virksomheder. I lighed hermed er hensigten, at sociale klausuler om praktikpladser ikke medfører uforholdsmæssigt store byrder for leverandørerne eller i øvrigt medfører utilsigtede effekter.

Anvendelsen af sociale klausuler om praktikpladser i offentlige udbud skal således ske under hensynstagen til ikke at begrænse konkurrencen unødigt, fx ved at pålægge virksomhederne særlige krav, de kun vanskeligt kan honorere, eller ekstraordinære omkostninger, som resulterer i højere priser ved offentlige udbud og dermed større offentlige udgifter.

Arbejdsgruppen får bl.a. til opgave:

- At beskrive de overordnede udbudsretlige og lovgivningsmæssige rammer og muligheder for at anvende sociale klausuler om praktikpladser.
- At overveje på hvilke uddannelses- og udbudsområder det kan være hensigtsmæssigt at fremme anvendelse af sociale klausuler om praktikpladser.
- At identificere danske og internationale eksempler på god praksis for brug af sociale klausuler om praktikpladser.
- At fremlægge mulige forslag til, på hvilke områder og hvordan sociale klausuler om praktikpladser kan udformes hensigtsmæssigt under hensynstagen til, at det ikke skal være uforholdsmæssigt byrdefuldt for virksomhederne at byde på offentlige udbud, unødigt fordyrende for de offentlige ordregivere eller i øvrigt begrænse konkurrencen i erhvervslivet.

Arbejdsgruppen sammensættes af repræsentanter fra Finansministeriet, Økonomi- og Indenrigsministeriet, Ministeriet for Børn og Undervisning, Erhvervs- og Vækstministeriet, Klima-, Energi- og Bygningsministeriet samt Transportministeriet.

Erhvervs- og Vækstministeriet varetager formandskabet og sekretariatsfunktionen for arbejdsgruppen.

Øvrige relevante parter som eksempelvis KL, Danske Regioner, SKI og Kammeradvokaten kan efter behov inddrages i arbejdsgruppens arbejde.

Arbejdsgruppen nedsættes og afholder sit første møde i november 2011. Arbejdsgruppens arbejde afsluttes med en afrapportering til regeringens Økonomiudvalg ultimo marts 2012.

Der skal tages stilling til, i hvilken form udvalgsarbejdet skal offentliggøres.

Udgifter i forbindelse med arbejdsgruppens arbejde afholdes inden for respektive ministeriers eksisterende bevillingsrammer.

Bilag 3

Oversigt over erhvervsuddannelserne

Nærværende bilag indeholder en oversigt over uddannelserne indenfor erhvervsuddannelsessystemet og er fordelt på de 12 fællesfaglige indgang, som erhvervsuddannelserne er opdelt i. Uddannelserne, herunder uddannelsens trin og specialer, er beskrevet på følgende måde:

Uddannelse:

Den pågældende erhvervsuddannelses titel.

Specialer:

Angiver hvilket specialer, som uddannelsen kan afsluttes med. Angiver også om uddannelsen er opdelt i trin eller ej. Hvis et speciale indeholder et trin, er trinnet skrevet under specialet og angivet med **T1**. Hvis der er flere trin end to i uddannelsen, vil det være angivet med **T2** osv.

Varighed:

Længden på specialerne og trinnene er angivet som antal år og måneder, inklusiv uddannelsens grundforløb. Hvis en varighed ikke er fast defineret, men kan svinge alt efter placeringen af den afsluttende prøve, er det angivet på følgende måde:

Varighed	
ÅR	MDR
3-4	7-2

Denne angivelse betyder, at det pågældende speciale eller trin har en varighed på mellem 3 år, 7 måneder og 4 år, 2 måneder. Således at tallene før bindestregerne angiver den korteste varighed, mens tallene efter bindestregerne angiver den længste varighed. Det gælder dog for alle erhvervsuddannelser, at disse kan afkortes og forlænges som følge af elevens forudsætninger og tidligere opnået kompetencer.

Skoleuger:

Angiver antallet af uger, hvori eleven skal have skoleundervisning på en erhvervsskole. Angivelsen inkluderer skoleundervisning under uddannelsens grundforløb.

Udbydes ikke med skolepraktik:

Afkrydsning i denne kolonne betyder, at uddannelsen ikke tilbydes med skolepraktik, hvorfor der ikke kan indgås delaftaler med elever i denne uddannelse.

Adgangsbegrænsning:

Afkrydsning under henholdsvis udd. og skolepraktik angiver, om der er adgangsbegrænsning til optagelse på henholdsvis uddannelsens grundforløb eller til skolepraktik.

Oversigt over erhvervsuddannelserne

Indgang: DYR, PLANTER OG NATUR							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin T3-5: Lederuddannelse som bygger ovenpå landbrugsuddannelsen	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Anlægsgartner	Anlægsteknik	3-4	7-2	56			
	Plejeteknik	3-4	7-2	56			
	T1: Anlægsgartnerassistent	1	6-11	35			
Dyrepasser	Dyrepasser, dyr i zoologiske anlæg	3	5-11	52			
	Dyrepasser, forsøgsdyr	3	5-11	52			x
	Dyrepasser, heste	3	5-11	52			
	T1: Dyrepasserassistent	2		36			
Greenkeeper	Greenkeeper	3	5-11	40			
	T1: Greenkeeperassistent	1	3	23	x		
	Groundsman	3	5-11	40			
	T1: Groundsmanassistent	1	3	23			
Landbrugsuddannelsen	Landmand, husdyr	3	5-11	56			
	Landmand, planter	3	5-11	56			
	Jordbrugsmaskinfører	3	5-11	52	x		
	T1: Landbrugsassistent	2		36			
Landbrugets lederuddannelse	T3: Produktionsleder	3	5-11	76			
	T4: Virksomhedsleder	3	5-11	96			
	T5: Agrarøkonom	3	5-11	116			
Produktionsgartner	Planteskolegartner, produktion	3	5-11	45			
	Planteskolegartner, handel	3	5-11	45			
	T1: Planteskolegartnerassistent	2		33			
Skov- og naturtekniker	Skov- og naturplejer	3		52			
	Biotop- og vildplejer	3		52			
	Natur- og friluftsfremfremidler	3		52			
	T1: Skov- og naturassistent	2		36			
Veterinærsygeplejerske	Veterinærsygeplejerske, Smådyr	3	10	50			
	Veterinærsygeplejerske, Heste	3	10	50	x	x	
	T1: Veterinærsygehjælper	1	45 uger	30			
Væksthusgartner	Væksthusgartner, produktion	3	5-11	45			
	Væksthusgartner; handel	3	5-11	45			
	T1: Væksthusgartnerassistent	2		33			

Indgang: PRODUKTION OG UDVIKLING

Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin T2: Trin 2 i uddannelser med tre trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Beklædningshåndværker	Beklædningshåndværker	3	0-4	50			
	T1: Tekstil- og beklædningsassistent	2	0-2	40		x	
Beslagsmeduddannelsen	Beslagsmed	4		39	x		
Cnc-teknikeruddannelsen	Cnc-tekniker	2	6	40			
	T1: Cnc-assistent	1	6	30	x		
Finmekaniker	Finmekaniker	4		55			
	Våbenmekaniker	4		55			
	Låsesmed	4		55			
	T1: Finmekanikassistent	1	6	35			
Industrioperatør	Industrioperatør - montage	2	8	49			
	Industrioperatør - produktivitet	2	8	49	x		
	T1: Industrioperatør	2		38			
Industrieteknikuddannelsen	Industrietekniker-produktion	5	6	70			
	T2: Industrietekniker-maskin	4		55			
	T1: Industriassistent	2		35			
Køletekniker	Køletekniker	4		55			
	T1: Køleassistent	2		35	x		
Laboratorietandtekniker	Laboratorietandtekniker	4		90			
	T1: Basistandtekniker	2	6	60			
Maritime håndværksfag	Bådebygger	4		50			
	Sejlmager	4		40	x		
Metalsmed	Gørtler	4		35			
	Gørtler (armatur)	4		35			
	Gravør	4		35			
	Kobbersmed	4		35	x		
	Metaltrykker	3	6	30			
	T1: Jern- og metalsliber	2	6	25			
Modelsnedker	Modelsnedker	4		45	x		
Oliefyrstekniker	Oliefyrstekniker	2		32	x		
Ortopædist	Ortopædist	4		60	x		
Overfladebehandler	Overfladebehandler - konstruktion	3		45			
	Overfladebehandler - komponenter	3		45	x		
	T1: Overfladebehandler	2		35			
Plastmager	Plastspecialist	5		70			
	T2: Plastmager	4		55			

T1: Plastmedhjælper	2		40		
---------------------	---	--	----	--	--

Procesoperatør	Procesoperatør	4		55			
	T1: Procesarbejder	2		32	x		
Produktør	Produktør	1	6	36	x		
Skibstekniker	Skibstekniker (konstruktion)	4		55			
	Skibstekniker (reparation)	4		55			
	Skibstekniker (design)	4		55	x		
	Skibstekniker (maritime rør)	4		55			
	T1: Skibsteknikerassistent	2	6	40			
Skibsmekaniker	Skibsmekaniker	5	9	40			
	T1: Skibsassistent (jf. lov om maritime udd.)	2	6		x		
Skibsmontør	Skibsmontør	4		55			
	T1: Industrimontør	2	6	40			
Smedeuddannelsen	Klejnsmed	4		55			
	Smed (aluminium)	4		55			
	Smed (rustfri)	4		55			
	Energiteknik	4		55			
	Svejsere	2	6	40			
	T1: Smed (bearbejdning)	2		32			
Støberitekniker	Sandstøbning	3	6	42			
	Støbning i permanente forme	3	6	42	x		
	T1: Støberiassistent	2		32			
Teknisk designer	Teknisk designer, industriel produktion	2	5-11	60			x
	Teknisk designer, bygge og anlæg	2	5-11				
Urmager	Urmager	4		80			
Vindmølleoperatør	Vingeproduktion	2		40			
	Mekanik og montage	2		40	x		
Værktøjsuddannelsen	Værktøjstekniker	5		75			
	T1: Værktøjsmager	4		60			
Ædelsmed	Guldsmed	4		45			
	Korpussølvsmed	4		45			
	Bestiksølvsmed	4		45			
	Ciselør	4		45	x		x
	Ædelmetalstøber	2		32			
	Ædelstensfatter	2	6	39			
	T1: Butiksguldsmed	1	6	28			

Indgang: STRØM, STYRING OG IT							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Automatik- og procesuddannelsen	Automatiktekniker	4		60			
	Automatiktekniker i elektrobranchen	4		65			
	Automatiktekniker i elevatorbranchen	4		65			
	T1: Automatikmontør	2		40			
Data- og kommunikationsuddannelsen	Datatekniker med speciale i infrastruktur	5		75			
	T1: It-supporter	2	6	45			
	Datatekniker med speciale i programmering	5		75			x
	Telesystemtekniker	4		60			
	T1: Teleinstallationstekniker	3		45			
Elektriker	Bygningsautomatik	4		55			
	EI-montør	2	6	39			
	Installationsteknik	4		55			x
	Kommunikationsteknik	4	6	60			
	Styrings- og reguleringsteknik	4	6	60			
Elektronik- og svagstrømsuddannelsen	Medicotekniker	5		70			
	T1: Elektrofagtekniker	4		60			x
	Radio-tv-fagtekniker	4		60			
Elektronikoperatør	Elektronikoperatør	2		37	x		
Forsyningsoperatør	Forsyningsoperatør - El-forsyning	2		37	x		
	Forsyningsoperatør - Kraftværk-sektoren	2		37			
Frontline pc-supporter	Frontline pc-supporter	2		40	x		
Frontline radio- tv-supporter	Frontline radio- tv-supporter	2		40	x		
Teater-, udstillings- og eventtekniker	Eventtekniker med speciale i audioteknik	4		60			
	Eventtekniker med speciale i illuminationsteknik	4		60			
	Teatertekniker	4		60	x	x	
	Udstillingstekniker	4		60			
	T1: Teater-, udstillings- og eventteknisk produktionsassistent	2		40			

Indgang: BIL, FLY OG ANDRE TRANSPORTMIDLER							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Bådmekaniker	Bådmekaniker	4		55	x		
	T1: Bådassistent	2		35			
Cykel- og motorcykeluddannelsen	Cykelmekaniker	3	3	40			
	T1: Cykelmontør	1	6	30			
	Motorcykelmekaniker	4		45			
	T1: Knallertmekaniker	2	9	35			
Entreprenør- landbrugsmaskinuddannelsen	og	Entreprenørmaskinmekaniker	4		55		
		Landbrugsmaskinmekaniker	4		55		
		Personliftmekaniker	4		55		
		Landbrugssmed	4		55		
		T1: Materielmekaniker	2		35		
		Kranmekaniker	4		55		
Flymekaniker	Flymekaniker - B1	4	5	72	x		
	Flymekaniker - B2	4	5	76			
Karosseriuddannelsen	Karosseriopretter	4		57			
	Karosseribygger	4		57			
	T1: Karosserismed	3	6	52			
Personvognsmekaniker	Personvognsmekaniker	4		55			x
	T1: Personvognsmontør	2		35			
Lastvognsmekaniker	Lastvognsmekaniker	4		55			x
	T1: Lastvognsmontør	2		35			
Vognmaler	Vognmaler	3	6	35			

Indgang: BYGGE OG ANLÆG							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Anlægsstruktør, bygningsstruktør og brolægger	Anlægsstruktør	3	5-11	45			
	Bygningsstruktør	3	5-11	45			x
	Brolægger	3	5-11	40			
	T1: Kloakrørlægger	1-2	6-0	30			
Boligmontering	Møbelpolstrer	4		50			
	Autosadelmager	4		50	x		
	Gardindekoratør	2	9	40			
	Gardinmontør	2	9	40			
Byggemontagetekniker	Byggemontagetekniker	1	6	65			
Bygningsmaler	Bygningsmaler	3	0-6	35			
Glarmester	Glarmester	3-4	6-0	40	x		
Maskinsnedker	Maskinsnedker	3	3-9	50			
	T1: Produktionsassistent, døre og vinduer	2		35			
	T1: Produktionsassistent, møbel	2		35			
Murer	Murer	3	5-11	55			
	T1: Flisemontør	2	5-11	40			
Skorstensfejer	Skorstensfejer	4		30			
	T1: Kedelanlægstekniker	1	6	15	x		
Snedker	Bygningsssnedker	3	3-9	50			
	T1: Træoperatør, døre og vinduer	2		35			
	T1: Bygningsmontør	2		35			
	Møbelsnedker	3	3-9	50			x
	T1: Træoperatør, møbel	2		35			
	Orgelbygger	2		50			
Stenhugger	Stenhugger	3-4	6-0	50			
	T1: Stenindustriarbejder	2		33	x		
Stukkator	Stukkator	3	9	35	x		
Tagdækker	Tagdækker	2	6-11	35	x		
Teknisk Isolatør	Teknisk isolatør	2-3	9-3	35			
Træfagernes byggeuddannelse	Tømrer	4		50			
	Gulvlægger	4		46			
	Tækkemand	4		50			x
	Alutømrer	4		50			
Vvs-energiuddannelsen	VVS og blikkenslager	4		60			
	T1: vvs'er	3	6	50			
	VVS- og energispecialist	4		60			

	Ventilationstekniker	4		60		
	Rustfast industrimontør	4		60		

Indgang: TRANSPORT OG LOGISTIK							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin T2: Trin 2 i uddannelser med tre trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Havne- og terminaluddannelsen	Havne- og terminalarbejder	2	6	40,1	x		
	T1: Havnemedhjælper	1	6	28,3			
Lager- og terminaluddannelsen	Lager- og terminaldisponent	4		59,5 - 60,5			
	T2: Lageroperatør - lager- og transport	3		45,5			
	T2: Lageroperatør - lager- og logistik	3		44,5			
	T1: Lagermedhjælper	1	6	31,1			
Lufthavnsuddannelsen	Lufthavnsoperatør - cargo	3		31,6-36	x		
	Lufthavnsoperatør - Aircraft service	3		32-36,4			
	Lufthavnsoperatør - Bagage	3		30-34,4			
	Lufthavnsoperatør - Brand og redning	3		33,6-38			
	Lufthavnsoperatør - Fuel	3		32,6-37			
	Lufthavnsoperatør - Cleaning	3		30,4-34,8			
	Lufthavnsoperatør - Ground handling	3		34,4-38,8			
	Lufthavnsoperatør - Rampe service	3		34,6-39			
T1: Transportarbejder i lufthavn	1	6	17				
Personbefordringsuddannelsen	Kørseldisponent	4		53	x		
	T2: Buschauffør - international turistbuskørsel	3		38			
	T1: Turistbuschauffør	1	6	29,5			
	T2: Buschauffør - bybus- og rutebilkørsel	3		38			
	T1: Rutebilchauffør	1	6	29,5			
Redderuddannelsen	Ambulanceassistent	2	7	56	x		
	Autohjælp	1	9	45			
Togklargøringsuddannelsen	Klargør til godstog med speciale	3		46,5	x		
	T1: Rangerleder	1	6	25,7			
Vejgodstransportuddannelsen	Kørseldisponent	4		62,5	x		
	T2: Godschauffør	3		47,5			
	T2: Renovationschauffør	3		47,5			
	T2: Kranfører	3		47,5			
	T2: Tankbilchauffør	3		47,5			
	T2: Flyttechauffør	3		47,5			
	T1: Lastbilchauffør	1	6	34			

Indgang: MERKANTIL							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Detailhandelsuddannelse med specialer	Salgsassistent	4		83 - 91			
	Salgsassistent med profil	4		83-91			
	T1: Butiksmedhjælper	2		42,4 - 46,4			
	Dekorator	4		83-91			
	Blomsterdekorator	4		83-91			
Eventkoordinator	Eventkoordinator	4		87			
	T1: Eventassistent	2		42-43	x		
Finansuddannelsen	Finansassistent	4		85 - 87			
	T1: Kundemedarbejder	3		80	x		
Generel kontoruddannelse	Generel kontoruddannelse	3		43			
Handelsuddannelse med specialer	Handelsassistent, salg	4		84 - 88			
	T1: Kundekontaktcenteruddannelsen	2		41,8 - 45,8			
	Indkøbsassistent	4		84 - 88			
	Logistikassistent	4		84 - 88			
Kontoruddannelse med speciale	Administration	4		83 - 87			
	T1: Kontorservice	2		40,8 - 42,8			
	T1: Kundekontaktcenter	2		41,8 - 45,8			
	Advokatsekretær	4		87			
	Lægeseekretær (offentlig adm.)	4		91			
	Offentlig administration	4		91			x
	Rejseliv	4		86			
	Revision	4		84,2 - 87			
	Spedition og shipping	4		86			
	Økonomi	4		85 - 87			
Sundhedsservicsekretær	Sundhedsservicsekretær	1	7	63		x	

Indgang: MEDIEPRODUKTION							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Digital media	Multimedie animator	3	6	80	x	x	
	Multimedie integrator	3	6	80			
Film- og tv-produktionsuddannelsen	Film- og tv-produktion	5		70	x	x	
	T1: Film- og tv-assistent	2	6	45			
Fotograf	Fotograf	4	6	60	x	x	
Grafisk tekniker	Grafisk tekniker	3	6	45	x		
Mediegrafiker	Mediegrafiker	4		55		x	
	T1: Mediegrafisk assistent	3		50			
Skiltetekniker	Skiltetekniker	3	0-6	35			
Web-integrator	Web-intergrator	1	9	71			

Indgang: MAD TIL MENNESKER							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin T2: Trin 2 i uddannelser med tre trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Bager og Konditor	Bager	3	7	38	x		
	T2: Brødbager med profil	2	10	33			
	T1: Brødbager	2	1	28			
	Konditor	3	7	38			
	T2: Kagekonditor med profil	2	10	33			
	T1: Kagekonditor	2	1	28			
Detailslagter	Butik	3	6	35			
	Delikatesse	3	6	35			
	Fisk og vildt	3	6	35			
	Slagtning	3	6	35			
	T1: Detailslagter aspirant	2		29			
Ernæringsassistent	Ernæringsassistent	3		50			
	T1: Ernæringshjælper	1	6	30			
Gastronom	Kok	3	9	47			
	Smørrebrødsjomfru	3		44			
	Cater	2	10	42			
	T1: Gastronomassistent	1	6	30			
Hotel- og fritidsassistent	Hotel og fritidsassistent	2	6	40	x		
Industrislagter	Forædler	3		34	x		
	Svineslagter	3		34			
	Kreaturslagter	3		34			
	T1: Industrislagter	2		24			
Mejerist	Mejerist	3		50	x		
	T1: Mejerioperatør	1	6	32			
Receptionist	Receptionist	2	4	40	x		
Tarmreenser	Tarmreenser	2	6	34	x		
	T1: Industritarmreenser	1	6	24			
Tjener	Tjener	3	4	40	x		
	T1: Konference- og selskabstjener	1	8	30			

Indgang: SUNDHED, OMSORG OG PÆDAGOGIK							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Den pædagogiske assistentuddannelse	Pædagogisk assistent	2	9½	74	x		
Hospitalteknisk assistent	Neurofysiologiassistent	2	6	45	x		
	Audiologiassistent	2	6	45			
	T1: Audiometrist	1	6	38			
Social- og sundhedsuddannelsen	Social og sundhedsassistent	3	3	76	x		
	T1: Social og sundhedshjælper	1	7	44			
Tandklinikassistent	Tandklinikassistent	3		34			

Indgang: KROP OG STIL							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Fitnessinstruktør	Fitnessinstruktør	1	6	27 - 28	x	x	
Frisør	Frisør	4		60		x	
Kosmetiker	Kosmetiker	2	6	48	x	x	
	T1: Wellnessassistent	1	6	29			

Indgang: BYGNINGS- OG BRUGERSERVICE							
Uddannelse	Specialer T1: Trin 1 i uddannelser med to trin	Varighed		Skoleuger	Udbydes ikke med skolepraktik	Adgangsbegrænsning	
		ÅR	MDR			Udd.	Skolepraktik
Ejendomsservice	Ejendomsservicetekniker	3	3	45	x		
	T1: Ejendomsmedhjælper	2	5	38			
Serviceassistent	Virksomhedsservice	2		43			
	Hospitalservice	2		43			
	T1: Rengøringstekniker	1	6	31			
Sikkerhedsvagt	Sikkerhedsvagt	1	6	44	x		